

OBSAH: Pavla Vošahlíková, Oddělení Biografických studií Historického ústavu AV ČR; Jaroslav Šebek, Pomoc Historického ústavu AV ČR při odstraňování následků povodní v Archeologickém ústavu AV ČR; Jaroslav Pánek, Projev solidarity; Eva Semotanová, Den otevřených dveří v Historickém ústavu AV ČR, Praha; Aleš Vyskočil, Den otevřených dveří v brněnské pobožce Historického ústavu AV ČR; Jaroslav Šebek, Přednáška prof. Zdeňka V. Davida v HÚ AV ČR; Miloslav Polívka, Návštěva Roberta J. W. Evanse, profesora Modern History Faculty, University of Oxford, v Historickém ústavu AV ČR; Božena Kopiczková, Činnost Komise pro vydávání středověkých historických pramenů diplomatické povahy při Historickém ústavu AV ČR v roce 2002; **Prezentace:** Slavnostní uvedení knihy *Dějiny Rakouska*; Milan Hlavačka, *Dějiny Rakouska*; Miloslav Polívka, Prezentace knihy prof. Dr. Františka Šmahela, DrSc., *Die hussitische Revolution*; Jaroslav Pánek, Pohled do dílny historikovy; **Kronika:** Jindřich Dejmek, Za Josefem Hanzalem (1934-2002); **Recenze; Konference a vědecká zasedání:** Miloslav Polívka, České a německé bádání o Svaté říši římské a Habsburské monarchii od 15. do 20. století – Tschechische und deutsche Forschungen zum Heiligen Römischen Reich Deutscher Nation und zur Habsburger Monarchie vom 15. bis 20. Jahrhundert; **Zahraniční cesty; Miscellanea.**

Oddělení Biografických studií Historického ústavu AV ČR

V oddělení Biografických studií je v současné době zařazeno včetně sekretářky osm pracovníků, dva z nich na zkrácený úvazek. Pracovníci se věnují biografickému výzkumu v širokém chronologickém rámci, který zahrnuje bádání v oblasti metodologických a teoretických problémů oboru. Hlavním úkolem tohoto pracoviště je příprava a vydání *Biografického slovníku českých zemí* (BSČZ). Na podporu tohoto úkolu byl v roce 2002 získán grant Grantové agentury ČR.

Biografický slovník českých zemí je dlouhodobým badatelským úkolem, jehož výsledkem bude příprava rozsáhlé publikace obsahující cca 25 000 hesel – biogramů osobností, které žily a působily v českých zemích od nejstarších dob do konce roku 2000. K plnění tohoto náročného úkolu byly vytvořeny předpoklady už v předchozích letech. Byl sestaven a vydán čtyřsvazkový heslář, jenž byl konzultován se specialisty nejrůznějších oborů. Výsledkem této činnosti je databáze zahrnující asi padesát tisíc osobností,

z nichž více než polovina bude zařazena do slovníku. Práce na doplnění a upřesnění hesláře průběžně pokračují. Jeho první svazek, který se stal vyhledávanou studijní pomůckou, byl v roce 2003 zpřístupněn prostřednictvím internetu.

Hlavní úkol v současné době představuje příprava a dokončení prvních sešitů BSČZ pro tisk. V průběhu roku 2002 bylo napsáno a zredigováno více než 380 hesel (celé písmeno „A“) a dokončeno více než 60 hesel (z písmene „B“). Další hesla z písmene „B“ jsou v současné době zpracována. Obsah a úroveň hesel posuzovala redakční rada BSČZ ustavená v roce 2001. Po jejím dalším zasedání počátkem roku 2003 bude první dvousešit odevzdán do tisku. Na základě jednání s nakladateli došlo k technické úpravě rozsahu jednotlivých sešitů díla. Původní návrh počítal se sto sešity, které by obsahovaly vždy přibližně 250 biogramů. V současné době se rozsah jednotlivých sešitů zdvojnásobil.

Vedle technických otázek (rozsah sešitů, systém zkratk a pod.) a obsahových problémů (kategorizace osobností, zhodnocení osobností, které zasahovaly do několika oborů lidské činnosti) se spolupracovníci věnovali také dalším otázkám biografického výzkumu a encyklopedistiky. Publikovali vědecké studie z těchto oblastí, což jim pomůže při zpracování dalších částí BSČZ.

Na plnění grantových úkolů se v průběhu roku 2002 podílelo v rámci HÚ AV ČR devět vědeckých a odborných pracovníků a jedna administrativní síla (vedle členů oddělení ještě tři další pracovníci). Mnozí z nich se BSČZ věnovali jen částí své pracovní kapacity. Vzhledem k rozsahu výzkumných úkolů a organizační práce byly grantové prostředky použity také k získání externích spolupracovníků. Grant tak umožnil rozvinout prostřednictvím externistů širokou mezioborovou spolupráci.

V prvním roce plnění grantových úkolů byly vedle hesel slovníku připraveny a publikovány také odborné studie, které jsou zmíněny ve zprávě o činnosti Historického ústavu za rok 2002. Do budoucna se bude oddělení Biografických studií věnovat především práci na BSČZ. Současně budou jeho pracovníci usilovat také o prohloubení biografického výzkumu a budou i nadále průběžně publikovat výsledky své práce.

Pavla Vošahlíková

Pomoc Historického ústavu AV ČR při odstraňování následků povodní v Archeologickém ústavu AV ČR

Ve druhém a třetím srpnovém týdnu roku 2002 se naší zemí převalila povodňová vlna, která svým rozsahem a následky nemá v moderních českých

dějinách obdoby. Kromě rozsáhlých materiálních a ekonomických ztrát si povodně vyžádaly i oběti na lidských životech a evakuaci více než 200 000 spoluobčanů. Rozsáhlé škody napáchala velká voda na kulturním dědictví a také ve vědeckých a vzdělávacích institucích. Mezi zasaženými subjekty byla rovněž Akademie věd České republiky, přičemž k nejvíce postiženým pracovištím patřily akademické ústavy v Praze a jejím okolí.

V rámci společenskovední sekce AV ČR povodně napáchaly největší škody na objektech Archivu Akademie věd ČR, Filosofického ústavu AV ČR a především Archeologického ústavu AV ČR. Celá jeho budova v Letenské ulici včetně knihovny s více než 70 000 položkami a archivu obrazové dokumentace byla v době největší kulminace Vltavy 14. srpna zatopena téměř do výše tří metrů. Těžce poškozeno bylo vybavení laboratoří i odborných pracovišť. Přitom došlo také ke zničení podstatné části publikační produkce pracovníků ústavu z posledních let, a to včetně nejnovějších svazků. Do pomoci Archeologickému ústavu se vzápětí po opadnutí vody zapojila řada ochotných dobrovolníků.

Ředitel Historického ústavu AV ČR prof. Jaroslav Pánek nabídl okamžitě poté, co se seznámil s rozsahem způsobených škod, vedení Archeologického ústavu AV ČR při jejich odstraňování rovněž pomocnou ruku. Od 19. srpna se někteří pracovníci HÚ AV ČR podíleli na záchranných pracích přímo v prostorách detašovaného pracoviště Archeologického ústavu na Pražském hradě. Později byla převezena část postiženého archivního materiálu (šlo asi o třicet beden) přímo do objektu Historického ústavu. Šlo většinou o fotodokumentaci terénního průzkumu ze známých archeologických nalezišť (např. na Budči a Levém Hradci, na Pražském hradě, v Kouřimi, Bylanech u Kutné Hory aj.). Kromě toho se mezi přivezeným materiálem nacházely také fotografie z detailního zmapování polohy zaniklých sídlišť raného a vrcholného středověku a snímky jednotlivých archeologických nálezů (např. keramiky). Tyto prameny byly součástí dokumentace, mapující český archeologický výzkum v posledním století. Jejich zničení by vedlo k nenahraditelným ztrátám v poznání vývoje osídlení a lidské společnosti na našem území v dávné minulosti.

V přízemí budovy Historického ústavu vzniklo (i za přispění pracovníků Ústavu teoretické a aplikované mechaniky AV ČR) hned několik „linek“, kde probíhaly sanační práce. Citlivý fotografický materiál podléhal ve vlhkém prostředí snadno zkáze. Z tohoto důvodu bylo nutné záchranné činnosti provést rychle. Pracovní postup spočíval v odstranění nečistot z fotografií a negativů v několikeré lázni s destilovanou vodou a v jejich následném vysoušení a evidenci. Do těchto aktivit se spontánně zapojila naprostá většina zaměstnanců Historického ústavu. Díky jejich pracovnímu nasazení se podařilo přijatý materiál z velké části zachránit. Pomoc Archeologickému ústavu nabídly i desítky dalších akademických ústavů a odborných pracovišť. Přes toto úsilí byl rozsah poškození značný a výše přímých škod na majetku a deponovaném materiálu je podle informací z internetové stránky Archeologického ústavu AV ČR v současné době odhadována na 118 milionů korun.

Srpnové povodně v naší vlasti podaly důkaz nezkrotné síly přírodních živlů. Současně ale ukázaly, že lidská solidarita a ochota pomoci v nouzi nejsou ani v dnešní době prázdnými slovy. Je proto potěšitelné, že také řada pracovníků našeho ústavu vtiskla těmto pojmům nezanedbatelný konkrétní rozměr.

Jaroslav Šebek

„součástí článku budou rovněž fotografie z práce záchranných linek“

Projev solidarity

Přední americký bohemista prof. Stanley B. Winters se svou manželkou paní Zdenkou Wintersovou, navštívil v květnu 2002 Historický ústav AV ČR a zaujal pozornost početných posluchačů objevnou přednáškou o působení Otakara Odložilíka jako badatele a vysokoškolského pedagoga ve Spojených státech amerických.

Hned po prvních zprávách o katastrofálních důsledcích srpnových záplav v Praze se živě zajímal o to, zda není poškozen také některý z pracovníků Historického ústavu AV ČR. Když se dověděl, jaké škody utrpěla paní dr. Václava Horčáková, obratem jí poslal šek na 200 amerických dolarů jako výraz solidarity manželů Wintersových s ní osobně i s dalšími lidmi, kteří zvládají těžké důsledky živelné pohromy.

Manželům Stanleymu B. a Zence Wintersovým posíláme na Floridu upřímné díky!

Jaroslav Pánek

„součástí článku bude fotografie z květnové přednášky prof. Winterse v HÚ AV ČR a také naskenovaný dopis s nabídkou pomoci“

Den otevřených dveří v Historickém ústavu AV ČR, Praha

Den otevřených dveří se konal v Historickém ústavu AV ČR v Praze i v brněnské pobočce dne 18. října 2002. Na pražském pracovišti byl avizován prostřednictvím internetu a probíhal podle stanoveného denního programu. Ve dvou dopoledních programových kolech navštívili ústav především středoškolští studenti pražských i mimopražských gymnázií (např. Gymnázia Jana Nerudy v Praze, Gymnázia v Čelákovících a Gymnázia v Benešově) spolu s individuálními návštěvníky. V úvodní části exkurze promluvil ředitel Historického ústavu AV ČR Prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc. Ve výkladu pokračoval vedoucí knihovny Mgr. Libor Šimek, vedoucí pracovního týmu bibliografie PhDr. Václava Horčáková a správce Mapové sbírky Doc. PhDr. Eva Semotanová, DrSc. Hosté se seznámili se vznikem a vývojem Historického ústavu AV ČR včetně jeho předchůdců, s knihovnou, s Mapovou sbírkou

a s prací oddělení bibliografie. Dále vyslechli přednášky pracovníků HÚ o způsobu vědeckého výzkumu v ústavu, o kritériích výběru témat výzkumu a o jeho nejnovějších výsledcích i k aktuálním tématům z českých a československých dějin z období raného novověku, z dějin první republiky a k problematice krize demokracie v Evropě a otázce nástupu autoritativních režimů ve 20. - 30. letech 20. století. Jednotlivá témata přednesli PhDr. Martina Grečenková, PhDr. Jan Němeček, DrSc. a PhDr. Emil Voráček, DrSc.

Odpolední program se zaměřil na individuální otázky příchozích, které se týkaly zejména problematiky dějin všedního dne a řemesel ve středověku, studia odborné literatury a vyhledávání informací na ústavní webové stránce. Návštěvníkům se věnovali Doc. PhDr. Milan Hlavačka, CSc., PhDr. Jiří Mikulec, CSc., PhDr. Bohuslav Litera, CSc., Doc. PhDr. Eva Semotanová, DrSc., Mgr. Libor Šimek, Mgr. Robert Šimůnek. Celkem navštívilo Historický ústav v Praze 110 osob.

Eva Semotanová

Den otevřených dveří v brněnské pobočce Historického ústavu AV ČR

V pátek 18. října 2002 se opět po roce otevřely pro veřejnost brány Akademie věd v rámci tradičního Dne otevřených dveří. K prezentaci jednotlivých vědeckých pracovišť se připojila i brněnská pobočka Historického ústavu AV ČR. Budovy na Květné a na Veverí navštívilo během dne devět zájemců. Převážnou většinu z nich tvořili vysokoškolští studenti. Stranou ovšem nezůstala ani laická veřejnost. Přípravovaná akce byla letos inzerována i v regionálním tisku.

Přestože si tentokrát našlo cestu na obě pracoviště méně zájemců, než bývá při této příležitosti zvykem, zvýšil se naopak počet dotazů na konkrétní historickou problematiku. Oproti minulým letům, spjatým s obecnou prezentací ústavu, se nyní návštěvníci zajímali především o tématická zaměření jednotlivých pracovníků. Otázky diplomantů, ale i studentů nižších ročníků směřovaly na eventuální možnost konzultací, spojenou s využitím knihovních fondů pobočky.

V loňském roce bylo možno hosty poprvé seznámit s internetovými stránkami Historického ústavu a je zjevné, že mezi zainteresovanou veřejností již nejsou neznámé. Letošní návštěvníci Dne otevřených dveří přišli vybaveni základní sumou obecných informací o dějinách a struktuře ústavu, kterou získali právě na internetových stránkách. Své dotazy tak cílili spíše na jednotlivé předměty svého zájmu. Přehled informací na internetu plní svůj účel a setkání pracovníků s veřejností by se tak napříště mohla odehrávat v zasvěcenější atmosféře.

Na požádání byli návštěvníci seznámeni s publikacemi kmenových pracovníků, s nejnovějšími čísly ústavních i ostatních odborných periodik

a dostalo se jim informací i o zásadních badatelských záměrech ústavu - o Encyklopedii českých dějin a Biografickém slovníku českých zemí.

Aleš Vyskočil

Přednáška prof. Zdeňka V. Davida v HÚ AV ČR

V úterý 12. listopadu 2002 proslovil v Historickém ústavu AV ČR svou přednášku *Celistvost české církve pod obojí: otázka novoutrakvismu* prof. Zdeněk V. David (Woodrow Wilson Center Library, Washington). V úvodu svého vystoupení připomněl vznik a genezi pojmu novoutrakvismu v českém dějepisectví. Podle jeho názoru byl tento pojem zaveden do české historiografie uměle, ale velmi rychle se v historické obci ujal a rozšířil. Důvody pro to viděl ve snaze českých historiků ukázat českou reformaci v širším evropském kontextu. Hlavní důkaz pro tvrzení, že novoutrakvismus byl fikcí, však poskytuje podle názoru prof. Davida zejména disparátnost vývoje českého utrakvismu a evropského reformačního proudu. Ta podle něj spočívala především ve věroučné rovině a v liturgii. Čeští novoutraktisté na rozdíl od luteránů stále udržovali svátostný charakter mše, uznávali sedm katolických svátostí a zachovávali úctu ke svatým (mezi uctívané mučedníky patřili i M. Jan Hus a Jeroným Pražský). Luteránský charakter liturgie se v českých zemích prosadil pouze v oblastech s převahou německého obyvatelstva (například v severočeském pohraničí). V závěru své přednášky prof. David zdůraznil, že pobělohorská protireformace způsobila velké škody v náboženském vědomí, protože podle jeho soudu vytlačila „liberální katolicismus“, ztělesňovaný českým utrakvismem a nahradila jej netolerantním potridentským katolicismem. Odtud podle něj také pramení i pozdější náboženská vlažnost a odklon české společnosti od katolické víry.

V následné živé diskusi, které se účastnili i představitelé dalších vědeckých institucí, mimo jiné prof. Pánek připomněl provázanost konfesijní příslušnosti a sociálního rozvrstvení v českých zemích v druhé polovině 16. a na počátku 17. století, doc. Herold se dotkl otázek působení utrakvistických duchovních a dr. Mikulec se zabýval vývojem barokní zbožnosti v českých zemích.

Jaroslav Šebek

Návštěva Roberta J.W. Evanse, profesora Modern History Faculty, University of Oxford, G. B., v Historickém ústavu AV ČR

Krátce po letních povodních navštívil 3. září 2002 Historický ústav AV ČR přední britský badatel v oboru raně novověkých a moderních dějin prof. Dr. Robert John Weston Evans (narozen 1943). R. Evans si zvolil za svůj vědní obor studium dějin zemí Habsburské monarchie a středovýchodní Evropy. Úloha českého prostředí v ní byla pro něj natolik důležitá, že zvládl výborně nejen jeho historický vývoj, ale také jazyk, a odhodlal se k delšímu pobytu v Praze. Po studiu v Cambridge, ukončeném roku 1968 získáním titulu Ph.D., zahájil svou vědecko-pedagogickou kariéru na univerzitě v Oxfordu. Z řady jeho děl je třeba uvést monografii *Rudolf II. a jeho svět*, vydanou rovněž v českém překladu (1998). Další práce a desítky studií byly otištěny v renomovaných světových nakladatelstvích, časopisech nebo sbornících a přinášejí českým badatelům bohaté poznatky i metodické výzvy pro výzkum českých politických, kulturních i hospodářských dějin v jejich mezinárodních souvislostech.

Prof. Evans v úvodním slově pojednal o postavení historických věd a bohemikálního studia na britských univerzitách. Poukázal na možnosti společných výzkumných aktivit, které se rýsují od pozdního středověku až do současnosti, a zdůraznil roli *Fóra britských, českých a slovenských historiků*, které by na společných zasedáních mělo usilovat o integraci takového bádání. Diskuse se zúčastnili další zástupci akademických i univerzitních pracovišť. Zprávu o setkání s prof. R. Evansem uveřejnil J. Mikulec v Akademickém bulletinu AV ČR (ročník 2002, č. 12, s. 9). Obširnější verze vyjde ve Zpravodaji Historického klubu.

Miloslav Polívka

„Zde bude také jedna fotografie z jeho přednášky“

Činnost Komise pro vydávání středověkých historických pramenů diplomatické povahy při Historickém ústavu AV ČR v roce 2002.

Jednání celé Komise se konalo 5. června. Jako host promluvil Vladimír Spáčil, bývalý ředitel SOA v Olomouci. Ve svém vystoupení hovořil o programu, přípravě a postupu prací na edici olomoucké právní knihy Václava z Jihlavy (15. století). Na jeho referát navázal František Hoffmann zprávou o připravené edici *„Rejstříky městské sbírky jihlavské 1425-1442“*. Poté Hana Pátková podala informaci o problematice a naplňování programu edice nejstarší pražské a zároveň české městské knihy (od r. 1310) *„Liber vetustissimus statutorum et aliarum rerum memorabilium“*. Přednesené referáty nadhodily řadu otázek, týkajících se specifických edičně technických pravidel, ale i těch, které jsou společné všem pramenným edicím. Zvláštní pozornost byla v diskusi věnována

rejstříkům, přičemž stranou nezůstaly ani úvahy, vyvolané otazníky z oblasti topografie, toponomastiky a onomastiky.

Jednání v užší pracovní skupině pro *Regesta diplomatica nec non epistolaria a Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.* (tzv. Regestový katalog) proběhla ve dvou termínech: 22. května a 6. listopadu. Na programu byla pokračující revize dosavadních pravidel pro vypracovávání Regestového katalogu, které publikovala Věra Jenšovská.¹ Na pořadu první porady byly otázky, vztahující se k následujícím bodům: náhradní registry v jazyce českém, latinském a německém, doprovodný aparát, provenienční otázky. Předmětem druhého jednání byly kritické poznámky uregist, systém v citování edic, a zvláště řešení otázky, které prameny a písemné soubory do edice zařazovat, a které nikoliv. Vzhledem k tomu, že zcela mimo diskusi zůstaly jako bezproblémové prameny vyprávěcí a prameny povahy hospodářské, byla z pramenů věnována pozornost především městským knihám a formulářovým sbírkám. V rámci souborů písemností se diskuse soustředila k archivním sbírkám a archivním manipulacím.

Božena Kopičková

Popularizace dějin v rozhlase

V rámci komponovaného pořadu *Posluchárna* rozhlasové stanice Vltava byl v říjnu 2002 odvysílán čtyřdílný seriál *Dějiny 19. století a hudba*, jehož hostem byl tentokrát pracovník Historického ústavu AV ČR doc. Milan Hlavačka (předchozím hostem byla například místopředsedkyně AV ČR doc. Lydia Petráňová). Host pořadu doprovází, jak je na stanici Vltava zvykem, mluvené slovo vlastním výběrem vážné hudby, která dokresluje dobovou atmosféru. Milan Hlavačka užil pro tento pořad Dittersdorfovy, Chopinovy, Straussovy, Skrjabinovy a Mesiény krátké kompozice a poznatky z vlastního výzkumu politických, hospodářských a sociálních dějin českého 19. století. V přístupné formě seznámil posluchače této stanice se čtyřmi „příběhy“, které považoval za dobově charakteristické, ale pro laickou veřejnost za méně známé. Postupně tak odezněly životní osudy „národních buditelů“ Jana a Vojtěcha Nejedlého a Šebestiána Hněvkovského ze Žebráka, Boženy Němcové a úspěšného česko-židovského podnikatele Ignatze Lederera.

Milan Hlavačka

¹Věra JENŠOVSKÁ, *Regestová edice z doby Václava IV. (1378 pros. - 1419 srp.)*, Archivní časopis 14, 1964, s. 179-182.

PREZENTACE

Slavnostní uvedení knihy *Dějiny Rakouska*

Dne 8. října 2002 byly v rezidenci velvyslanectví Rakouské spolkové republiky v Kanovnické ulici v Praze 1 za účasti velvyslance Rakouské republiky v ČR Klase Daublebskeho, ředitele Rakouského kulturního fóra a kulturního rady Rakouského velvyslanectví Waltera Perscheho, zástupců nakladatelství Lidové noviny, autorů a dalších hostů slavnostně uvedeny na trh *Dějiny Rakouska*. Tuto syntézu sepsala pro Nakladatelství Lidové noviny šestice pražských, pardubických a brněnských autorů Václav Vébr (Fakulta humanistických studií Pardubice), Milan Hlavačka (Historický ústav AV ČR), Petr Vorel (Fakulta humanistických studií Univerzity Pardubice), Miloslav Polívka (Historický ústav AV ČR), Martin Wihoda (Historický ústav FFMÚ) a Zdeněk Měřinský (Historický ústav FFMÚ). Slavnostní laudatio pronesl velvyslanec Rakouské spolkové republiky v ČR Klas Daublebsky a ředitelka Nakladatelství Lidové noviny Eva Plešková. Za autory poděkoval Milan Hlavačka. Jeho krátkou úvahu o „neuchopitelnosti“ rakouských dějin otiskujeme v plném znění.

Dějiny Rakouska

Excelence, dámy a pánové!

Začnu banálním konstatováním: Napsat syntézu rakouských dějin byla ožehavá záležitost, neboť politický a geografický pojem Rakouska se v dějinách neustále měnil. Pro každého z šestice autorů znamenal opravdu něco jiného a každý z autorů se pokoušel ve svých částech tento termín i jinak definovat. Z toho konstatování vyplývá i fakt, že tuto syntézu nebylo možno naplnit jednotným teoretickým konceptem. Každý z autorů proto musel psát o svém rakouském státním útvaru - tedy o takovém, který v jeho době reálně existoval. Pro mne například byly rakouské dějiny těžce neuchopitelné už jenom v důsledku existence nezávazného a pokaždé něco jinak znamenajícího pojmu: Habsburská monarchie. Jednou to byl konglomerát stavovských států, ještě navíc podstatně zarámovaný v jiném státním celku, tedy zasazený do pohasínající Římské říši, později se jednalo o absolutní mocnářství zakotvené pro změnu v Německém spolku. V 19. století měla habsburská monarchie také formu byrokraticko - centralistického neoabsolutického státního celku, aby se nakonec stala duálním konstitučním Rakousko-Uherskem. Ale tato proměňující se habsburská monarchie přitom vždy zůstala jistým typem říše staroevropského předstátního období, neboť i v mém 19. století se změnila spíše v konglomerát heterogenních nacionálních společností, než-li v moderní stát. Habsburská monarchie vlastně zůstávala spíše státním společenstvím či spolkem, ve kterém se neustále mísilo napětí mezi pokrokem a tradicí, pořád-

kem a svobodou, suverenitou a solidaritou, panovnickým kosmopolitismem a nacionalismem, konzervativismem a liberalismem, novostavovstvím a konstitucionalismem. Přestože Habsburská monarchie byla spíše zvláštním společenstvím, které se nikdy nemohlo stát moderním nacionálním státem, přesto tvořila jistý uzavřený kulturní a hospodářský prostor a dokonce i jakousi zónu jednotného působení tradice, úzu a práva, které utvářely například svět práce a každodennosti. Z těchto zvláštností vyplynul i samotný metodologický způsob naplňování této syntézy. Mohli jsme psát – svýjmkou kolegy Měřinského, který měl na starosti nejstarší období, a posléze i Věbra, který obhospodařoval republikánské období, - jednotně pouze v konturách jednoduchého konceptu, který byl stanoven jako postupné naplňování dějin dvora, respektive dynastie, dějin státu, respektive politických a vojenských státních akcí a úžeji pojatých dějin společnosti, neboť právě tyto jsou, jak se domnívám, nejnosnější paradigmatem současnosti.

Nejjednodušší bylo vyrovnat se s dynastickými dějinami. Tvoří je smrtelní lidé plní vášní a ambicí, ale vždy velmi dobře uchopitelní a velmi dobře zasaditelní do příběhu. Dějiny státu či státního stroje jsou zde v podstatě klasickými politickými a vojenskými dějinami, které tvoří osu dějinnosti. Pro čtenáře jsou stále základním vodítkem v proudu dějin. Dějiny společnosti jsou zde prezentovány ve své zúžené podobě především jako základní trendy sociálně demografických, hospodářských a kulturních dějin, někdy i dějin každodennosti. Tyto dějiny společnosti nejsou dějinami studených sociálních struktur či číselných řad, ale jsou vždy polidštěny a rozšířeny právě o onu dimenzi, jež je vyjádřena už triádou společnost, ekonomika, kultura. Ona sociální, ekonomická a kulturní dimenze našich dějin je ale zde nutně teritoriálně zúžena. Zatímco dějiny dynastie a státu do roku 1918 zabírají vždy celý prostor říše, dějiny takto definované společnosti jsou pouze dějinami vnitřního Rakouska. Pro kolegu Věbra, který psal dějiny dvou rakouských republik ve 20. století, se jednalo samozřejmě už jen o koncept státních a společenských dějin jen v oné užší variantě rakouských dějin. Pro ostatní to znamenalo, že nemělo smysl opakovat dějiny jednotlivých národních společností, které dnes tvoří většinou samostatné státy, ale připomenout je jen v krizových momentech, a to jen ve vztahu k centru - tedy k Vídni.

Všichni autoři usilovali o kultivovaný a čtivý projev, a i v ekonomicko-demografických pasážích pojednávali spíše o vztazích, jež vznikají mezi ekonomickým a politickým působením lidí v prostoru, než-li by se spoléhali pouze na interpretaci statistických řad. Onen jistý odchod od strukturalismu a tzv. historiometrie je zde patrný. Dějiny jsou zde spíše příběhem a teplým vyprávěním o lidech, které tu a tam doplňují i úvahové pasáže o duchu doby. Tyto pohledové úvahy shora mají vyjadřovat napětí mezi tím, co lidé vytvářejí se svým okolím, a mocenskými poměry, které ono spojení lidí s prostorem určují. Mají ale také čtenáři připomenout naši distanci od dějů, které vyvolaly tolik vášní, přičemž někdy končily krvavě a pro naše současné národní společenství i nepříznivě.

Domnívám se, že se nám podařilo, například ve srovnání s již vydanými dějinami Německa či Ruska, udržet přiměřené proporce mezi jednotlivými epochami. Je ale pochopitelné, že přibližování se současnosti je doprovázeno přirozeným narůstáním textu. Z celého díla dále čiší, jak doufáme, smíření s rakouskými dějinami, které byly po mnoho staletí i našimi vlastními dějinami. Nikde nenajdete žádné ideologické či nacionální ostny, ale také žádné apologie. Text syntézy je střízlivý, nikoliv však bez zaujetí či subjektivního autorského náhledu. Chtěli jsme, aby bylo zřejmé, že se zde jedná o odborný text a snad i o vědecký pokus zmapovat rakouské dějiny očima českých historiků, kteří nezapírají svůj pohled z Prahy, Pardubic a Brna.

Kniha spatřila na podzim 2002 světlo světa a nám zbývá už jen poděkovat. Děkujeme Nakladatelství Lidoví noviny a zvláště paní ředitelce, že neztratila trpělivost a nezlomila nad neukázněnými autory hůl. Přeložit dobrou rakouskou syntézu do češtiny by pro ni bylo určitě jednodušší, než-li několikrát rekonstruovat autorský kolektiv. Děkujeme našemu redaktorovi dr. Janu Urbanovi, který vložil do této knihy více než jenom redaktorskou rutinu. Vyzdobil knihu obrázky, připojil popisky a vyšperkoval knihu nadmíru užitečnými přílohami. A děkujeme také našim budoucím čtenářům a kritikům. Doufáme, že k našemu těžce zrozenému dílu zachovají střízlivý a uvážlivý přístup.

Milan Hlavačka

Prezentace knihy prof. Dr. Františka Šmahela, DrSc., *Die hussitische Revolution*

Ve čtvrtek 14. listopadu 2002 uspořádaly Goethe-Institut v Praze, Centrum medievistických studií a Historický ústav AV ČR prezentaci knihy předního badatele o husitství, reformaci a renesanci Františka Šmahela. Ve třech svazcích o celkovém impozantním rozsahu 2286 stran předložil autor výsledky celoživotního bádání o tematicce, která je výrazným mezníkem českých i středoevropských dějin pozdního středověku a nastupujícího raného novověku. F. Šmahel ji (po vydání v češtině a v doplněné podobě) publikoval v německém jazyce, a vydal nadto v prestižní řadě *Schriften der Monumenta Germaniae Historica* (jako 43. svazek této řady). Tím předložil dílo, které se stane jazykově srozumitelné pro širší zahraniční publikum a východiskem pro ty badatele, kteří se českými dějinami pozdního středověku budou v příštích desetiletích zabývat.

Goethe-Institut v Praze se ujal laskavé role hostitele. V úvodu vystoupila jeho ředitelka, která poukázala na potřebu hledání společných vztahů českého i německého bádání o vzájemné minulosti, k níž má husitství také mnohé co říci. V prezentaci, moderované dr. M. Polívkou, ocenil dílo F. Šmahela J. Pánek, jenž hovořil na téma „*Dílno a osud historika*“ a vyzdvihl

metody, cílevědomost a předpoklady autora pro sepsání tak významné práce. J. Pešek promluvil o významu publikace z hlediska prohlubování studia česko-německých vztahů, kostnický husitolog A. Patschovsky se zabýval významem Šmahelovy práce z hlediska uchopení české identity a jejího zakotvení v evropských dějinách pozdního středověku a Th. Krzenek, německý husitolog a překladatel této rozsáhlé knihy, vylíčil nadšení i svízele, které jej s překládáním textu spojovaly. Jde o dílo zásadního historiografického významu, které ovlivní vývoj moderního bádání o husitství a počátcích reformace.

Miloslav Polívka

„Zde bude také jedna fotografie z prezentace“

Pohled do dílny historikovy

Předstoupit před veřejnost s výkonem, který lze bez nadsázky označit za *opus magnum*, se podaří málokterému historikovi. Z těch, kteří prošli Historickým ústavem AV ČR za osmdesát let jeho existence, mělo jen několik výjimečných jednotlivců takové štěstí. Uvedme alespoň dva z nich: zatímco někdejší ředitel ústavu Josef Macek se vydání svého čtyřsvazkového *Jagellonského věku v českých zemích* (Praha 1992-1999) ani nedožil, badatel o světových dějinách Jan Wannier se z dovršení své trilogie *Spojené státy a evropská válka 1939-1945* (Praha 2001-2002) těší právě v těchto dnech. Aniž bychom se pouštěli do srovnávání mohutných prací dvou medievistů a jednoho badatele o moderních dějinách, ani dnes nám tu nemůže uniknout nápadný rozdíl. Zatímco vícesvazkové syntézy českých historiků zůstávají vesměs určeny užšímu okruhu domácích čtenářů, Františku Šmahelovi se podařilo dostat své největší dílo do okruhu světových vědců, neboť v medievistice němčina stále představuje jeden z velkých jazyků světa.

Die Hussitische Revolution (Hannover 2002), která ve třech svazcích o rozsahu přesahujícím 2300 stran vychází v řadě spisů *Monumenta Germaniae Historica*, nemá v dosavadních dějinách Historického ústavu AV ČR rovnocenný protějšek, ale ani v celé české historiografii nenajdeme mnoho předchůdců. Kdybychom je hledali, nedošli bychom asi dál než ke klasikům 19. a první třetiny 20. století, k Františku Palackému, Josefu Šustovi a Josefu Pekařovi, kteří taktéž zveřejnili některá ze svých stěžejních děl v němčině. O dvou českých vydáních *Husitské revoluce* bylo již mnohé napsáno a jistě se řady posudků dočká i její německá verze. Není tedy zapotřebí pokoušet se zde o další hodnocení Šmahelovy nejrozsáhlejší práce z hlediska české a evropské historiografie. Beztak lze stěží pochybovat o tom, že se toto dílo stane základem každého dalšího bádání o husitství a do značné míry také o pozdně středověkých dějinách naší části Evropy.

V pohledu nemedievisty spočívá zvláštnost právě vydaného opusu v několika skutečnostech. Předně, František Šmahel věnoval velkou část svého

celoživotního úsilí poznání a výkladu husitství, které bylo od počátku devadesátých let uplynulého století - zejména ze strany agresivní části sdělovacích prostředků - apriorně odmítáno. Pokud zůstávaly Šmahelovy, ale také Kejřovy, Hoffmannovy, Kavkovy, Vádkovy, Čornejovy nebo Polívkovy knižní publikace o husitství uzavřeny do okruhu domácí vědy, bylo možné v žurnalistické zkratce předstírat, že husitské téma představuje jakousi zvláštní posedlost českých medievistů. Jakmile vychází dílo takové váhy a rozsahu na západ od našich hranic, nebude již tak snadné pronášet odsudky domněle provinčního či politickým režimem podmíněného zájmu o tuto epochu evropských dějin.

Druhý pozoruhodný rys spisu *Husitská revoluce - Die Hussitische Revolution* spočívá v mimořádných okolnostech jeho vzniku. Nejenže tu nebylo státní či akademické podpory, ale právě naopak, toto dílo vznikalo navzdory nepřízni osudu. Přípravoval a psal je totiž řidič tramvaje a tábořský muzejník, který měl za sebou pouhých deset let poměrně klidné a soustředěné práce v Historickém ústavu ČSAV (1964-1974). Vedle pramenných sond, regionálně orientovaných studií a dvousvazkových *Dějin Tábora* v 15. století se jaksí na okraji činnosti odstrčeného badatele rodil jeden z největších výkonů moderní české historiografie. Vznikal způsobem, který popírá všechna pravidla a zvyklosti institucionální podpory vědy, ale zároveň způsobem, který je jedinečný a neopakovatelný.

Konečně za třetí, *Husitská revoluce* společně s vrcholnými díly o málo starších Šmahelových vrstevníků Františka Kavky, Josefa Petráně a Josefa Války vypovídá nejen o talentu, tvůrčím soustředění a vůli, ale také o svérázné dynamice naší historiografie druhé poloviny 20. století. Opakované otřesy celé české společnosti i historiografie jako jednoho z jejích projevů mohly v tomto období zapůsobit nejen drtivě, ale kupodivu také inspirativně. Zatímco následující generační vlna, vstupující do oboru v sedmdesátých letech, si hned v počátcích zvykla na ztlumené obzory a později se spíše rozplynula ve zvládnání dílčích úkolů, pokolení dnešních (skoro) sedmdesátníků dokázalo na rozbouřené hladině času kormidlovat mnohem úspěšněji. V šedesátých letech vstřebalo podněty světové historiografie a stanovilo si vysoké cíle, v sedmdesátých a osmdesátých letech využilo tíživého bezvětrí k soustředěné práci, načež v devadesátých letech doplulo do přístavu s hojným nákladem a vydalo počet ze svého usilování. Je proto víc než pravděpodobné, že mladá generace, která obhlíží svůj horizont na přelomu 20. a 21. století, se bude inspirovat především u této části české historiografie. Vážný podnět získá právě v novém vydání *Die Hussitische Revolution* jakožto výzvě k důstojnému soutěžení nejzdatnějších českých historiků s předními odborníky kdekoli jinde na světě.

I zlomek Šmahelovy bibliografie by dokázal ospravedlnit nerušené celoživotní působení akademického historika. Tím spíše by mohl dát svému autorovi pocit naplnění a sebeuspokojení. Avšak v době mezi prvním českým a nynějším německým vydáním vzal na sebe František Šmahel nová břemena a dal se do služeb organizace české vědy. Po obnovení Historického ústavu

AV ČR a *Českého časopisu historického* kromě jiného založil Centrum mediévistických studií, oživil tradiční edice středověkých pramenů a převzal vedení Komise Českého historického ústavu v Římě. Jinými slovy, tento medievista zásadním způsobem přispěl k obnovení porušené kontinuity české historické vědy. Nezůstalo jen při tom: v uplynulých dvou letech byl také jako první z představitelů humanitních a společenských věd zvolen do čela vrcholných orgánů české vědy - Vědecké rady Akademie věd ČR (2001) a Učené společnosti ČR (2002) -, na místa, jež dosud zaujímali výlučně přírodovědci.

Nezasvěcenému pozorovateli by se mohlo zdát, že podle životní logiky profesionálních organizátorů reprezentace zcela potlačila výzkumnou práci. Leč naštěstí tomu tak není. Historik, který i v době svého působení u pražských dopravních podniků dokázal v zájmu svého badatelství dokonale využít každé volné chvíle, se ani tíživými důsledky společenského uznání nedal zbavit radosti z vědecké práce. Nejenže nově zredigoval a vydal své starší spisy (*Idea národa v husitských Čechách*, Praha 2000; *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002), ale také si našel svěží předměty výzkumu. Nejnovější seriál statí na téma *Studie o cestě Karla IV. do Francie 1377/1378* je výmluvným svědectvím o tom, že v dílně historikově tvůrčí oheň nepohasíná.

A přece ani krátké pozastavení nad právě vydaným dílem *Die Hussitische Revolution* nemůže být na škodu. Neboť vyjde-li v zahraničí *opus maximum*, není to jen vzácné uznání dílu a jeho autorovi. Je to zároveň - ještě zřetelněji než nedávné státní vyznamenání z rukou prezidenta Václava Havla - zřetelné potvrzení skutečnosti, že máme mezi sebou nejvýznamnějšího badatele, který kdy působil v Historickém ústavu AV ČR a který je ozdobou české i evropské historiografie. Překladateli Thomasi Krzenckovi, redaktorovi německého vydání Alexandru Patschovskému a vedení spisů *Monumenta Germaniae Historica* patří upřímný dík, že o tomto historikovi a jeho vrcholném výkonu podali tak důsažnou zprávu i širokému vědeckému světu.

Jaroslav Pánek

(Projev na slavnostní prezentaci díla Františka Šmahela *Die Hussitische Revolution* v pražském Goethe-Institutu 14. listopadu 2002.)

KRONIKA

Za Josefem Hanzalem (1934-2002)²

Koncem června 2002 odešel náhle jeden z našich bývalých kolegů Josef Hanzal, uznávaný znalec českých kulturních dějin pozdního novověku a také moderního dějepisectví. Pro ty z našich historiků, kteří ctíli určitou kontinuitu české historické vědy s jejími velkými tvůrci první poloviny XX. století, představoval jednoho z nepopíratelných strážců tohoto odkazu, o jehož udržení dbal v minulých dobách jako málokdo.

Hanzalovy osudy jsou do jisté míry reprezentativní pro tu část české inteligence, která se nikdy neztotožnila s vládnoucím komunistickým režimem, (v němž Hanzalova generace prožila většinu svého života), která však chtěla v pozitivním duchu rozvíjet odkaz svých předchůdců, alespoň v limitech které tehdejší podmínky dovolovaly. Hanzala, rodáka z pošumavských Radhostic (nar. 11. 3. 1934), inspirovalo k pozdějšímu celoživotnímu vážnému studiu české minulosti působení jeho gymnaziálního profesora (a pozdějšího významného archiváře) Josefa Křivky. V letech 1953 až 1958 vystudoval na tehdejší Filozoficko-historické fakultě Karlovy univerzity archivnictví, které zakončil diplomovou prací *Vývoj a význam poddanské odúmrti v předbělohorských Čechách*, pokusem o komparativní studium tohoto problému na řadě panství. Ve své době průkopnická práce byla částečně publikována a mladý badatel pak pokračoval ve studiu vytčené problematiky tohoto aspektu českých „agrárních“ dějin i v době svého archivářského působení v pobočce Státního ústředního archivu v Libochovicích. Celoživotní náplní se však dějiny českého „selského stavu“ Hanzalovi nestaly. Mladého historika, který se brzy seznámil v ústraní působícím Historickém klubu s několika předními, i v šedesátých letech však většinou umlčenými českými „nemarxistickými“ historiky, stále více lákaly dějiny kulturně-politické, pro něž má angličtina pregnantní termín *intellectual history*. Přejít do tehdy založeného Ústavu pro dějiny Univerzity Karlovy mu pak v následující dekádě - až do chvíle, kdy byl v roce 1971 nastupujícími „normalizátory“ vyhozen - umožnil rozvíjet právě tento směr, jemuž pak zůstal věrný fakticky až do konce života.

V době svého působení v Ústavu pro dějiny univerzity se Hanzal zabral především do dějin nižšího školství v XVIII. a počátkem XIX. století, jež chápal jako nezbytný předpoklad k procesu vzdělávání a výchovy v českém jazyce a v českém národním duchu jako jednoho z kořenů budoucí nacionální emancipace. Z jeho pera tehdy povstaly dvě větší studie o této problematice, několik příspěvků o školství v českých zemích, zaměřených regionálně, aby je

² Následující řádky jsou krácenou verzí nekrologu z pera podepsaného autora, otištěného v ročence *Moderní dějiny* 10, 2002, s. 324-330; alespoň výběrovou bibliografii Hanzalových textů lze nalézt in: *Zpravodaj Historického klubu*, roč. 11, 2000, s. 70-71.

v jistém smyslu završil sumarizujícím příspěvkem o *Jazykové otázce ve vývoji obrozeneckého školství* (1968). Stejně jako v předcházejících textech v ní prokázal, jak důležitou roli právě nižší školství ve formování moderního českého národa tehdy hrálo, což navracelo do dějin „obrození“ po bok slavných buditelů i řadu pozapomenutých učitelů a kněží, bez nichž byl tento složitý proces nemyslitelný. Hanzal už tehdy připravil i řadu dalších textů, mj. profil „barokního“ ekonoma Jiřího Ignáce Pospíchala, zabýval se reflexí francouzských osvícenských a revolučních názorů na konci XVIII. věku v právní literatuře v českých zemích, výjimečně se pustil - na základě nově nalezených dokumentů - i do tématu dějin diplomacie před první světovou válkou. Možnosti pro další rozvoj autorem mnohdy jen naznačených tezí ale podvázal jeho vynucený odchod z univerzitního prostředí, který následoval mj. díky jeho odvaze, s níž ještě v létě 1969 zveřejnil v brzy zastavené revui *Dějiny a současnost* text o komunistických čistkách mezi studenty Karlovy univerzity po převzetí moci KSČ v roce 1948.

V době tzv. normalizace našel zrající historik na dlouhých šestnáct let útočiště v tehdejší Kabinetu Zdeňka Nejedlého při Ústavu pro jazyk český ČSAV. S několika jinými historiky se vydatně podílel na zkatalogizování archivu tohoto rozporuplného intelektuála, rozhodující měrou pak participoval i na edicích jeho korespondence jednak s dalšími historiky, jednak z hudebními vědci. Především díky Hanzalovi a jeho kolegyni B. Svatbové vyšel tehdy dodnes užitečný svazek *Korespondence Zdeňka Nejedlého s českými historiky*, především J. Gollem a Č. Zíbrtem (1978), sám Hanzal pak vydal také kompletní korespondenci Nejedlého s hudebním historikem a kritikem V. Helfertem (1979), jež dobře ilustrovaly leccos z atmosféry intelektuálních vrstev, v nichž se mladý a zrající Nejedlý pohyboval. Současně ovšem tehdy Hanzal naskicoval řadu drobnějších črt z českých kulturních dějin XVIII. a XIX. století, v nichž se věnoval ranému osvícenci F. A. Sporckovi, jeho vzdálenému příbuznému, průkopníku v oblasti modernizace zemědělské výroby K. F. Sweerts-Sporckovi, ale i Františku Palackému i dalším osobnostem vlastního obrození. Všechny tyto větší i menší texty, stejně jako několik studií o fenoménu protireformace, svědčily o tom, že se Hanzal chystá na širší zpracování látky českého osvícenství a obrození, v níž tehdy dominovali - vedle řady vědců literárních - především režimu blízcí J. Kočí a také J. Haubelt. Monografie, kterou dokončil pod názvem *Od baroka k romantismu* v létě 1986 vyšla v momentu, kdy režim znovu zasáhl do jeho osudů.

Byly již zmíněny Hanzalovy kontakty s umlčenými historiky v šedesátých letech, jejichž díla mimochodem Hanzal později, po jejich odchodu, často resumoval v podnětných nekrolozích, alespoň částečně publikovaných v periodicích, existujících zvláště po roce 1969 na pomyslném „tolerovaném“ okraji hlavního proudu „oficiální“ historiografie. Hanzal zde vystupoval často s názory, obhajujícími demokratickou tradici „předmarxistického“ dějepisectví. Postavil se také na obranu Kutnarových *Dějin českého*

dějepisectví, které jeden z režimních historiků ostře napadl v ČsČH. Nemělo ale zůstat pouze při tom. Od počátku osmdesátých let začal totiž přispívat i do strojopisných sborníků studií, které tehdy - postupně ve stále dokonalejší úpravě - začala „vydávat“ nemalá skupina historiků, umlčených po r. 1970 novou mocenskou garniturou. Třebaže Hanzal náležel k jinému proudu české historiografie než většina osobností disidentské historiografie, rekrutující se z řad reformních (a pak vyloučených) komunistů, přispěl do svazků jejich studií texty o J. Pekařovi, B. Bolzanovi, Z. Kalistovi a dalších, které - ne v úplnosti - mohly oficiálně vyjít až po pádu režimu v letech devadesátých. Taková aktivita ovšem neunikla pozornosti tehdejší StB a Hanzal musel roku 1986 akademické pracoviště opět nedobrovolně opustit.

V době, kdy Hanzal působil jako archivář v Archivu Národní galerie, se r. 1987 objevila jeho už zmíněná monografie *Od baroka k romantismu*. Autor se v ní pokusil o vystopování konkrétnějších rysů geneze již vyspělé české kultury v XIX. věku v předcházejících dvou stoletích, jež naznačil v několika rovinách představujících vlastně samostatné studie. Vedle přiblížení základních socio-ekonomických podmínek vlastního kulturního pohybu si výrazněji všiml především hlavních obrysů kulturně-uměleckého vývoje. Zvláštní pozornost věnoval proměnám některých zásadních kategorií, jakou byl problém svobody, tolerance a nesnášenlivosti, měnící se obsah vlastenectví a „světovosti“ a problém lidové kultury. Kniha, shrnující prakticky veškeré tehdejší vědomosti o těchto problémech, byla skutečným pokusem o „kulturně-historickou syntézu“ sledovaného historického období, jež přitom vylíčil bez černobílých schémat vlastních nejen značné části historiografie „oficiální“, ale i jejím katolickým antipodům.

Pád komunistického režimu Hanzalovy umožnil - poprvé v odborné kariéře - rozvinout plně literárně historickou tvorbu, ale též aktivity další, mj. popularizační a pedagogické. Hanzal hned roku 1990 zakotvil (a to až do svého odchodu na odpočinek r. 1999) v transformovaném Historickém ústavu. Brzy také začal – byť jen dočasně - dojíždět přednášet na nově zřízenou Západočeskou univerzitu do Plzně. S Hanzalovým jménem byl pak v prvních popřevratových letech nedílně spjat i obnovený Historický klub, jehož starostou byl po tragicky předčasné smrti K. Kučery zvolen, a který pak vedl v letech 1990-1993, kdy se mu snažil vtisknout pečeť organizace úzce navazující na klub personifikovaný velkými osobnostmi české historiografie první poloviny XX. století. Horečná snaha o obnovu těchto tradic, v širším smyslu pak také po desetiletí úmyslně pošlapávaného odkazu meziválečného Československa, ovlivnila i Hanzalovy první polistopadové počiny publicistické.

V relativně velmi krátké době Hanzal připravil k vydání několik menších knih, které měly alespoň částečně zaplnit mezery v „paměti“ našich novodobých kulturních dějin. Už roku 1992 Hanzal vydal stručnou biografii Josefa Pekaře, kterou v následujícím roce doplnil jím připravený výbor z politické publicistiky tohoto historika *Na cestě k samostatnosti*. Již předtím, r. 1991, se Hanzal podílel na přípravě antologie z publicistiky jednoho z

nejbrilantnějších českých publicistů XX. století Ferdinanda Peroutky *Jací jsme*, v níž mj. poprvé domácímu čtenáři zpřístupnil i jeho v exilu napsaný Demokratický manifest. Prakticky současně se podílel na vydání memoárové knihy svého někdejšího učitele, kolegy a přítele F. Kutnara, *Generace brázdy* (1992). Z Kutnarovy pozůstalosti později vydal i dějiny jeho rodných Mlázovic. A v ediční aktivitě, chápané i jako velký dluh vůči po desetiletí umlčovaným historikům, pokračoval i později, aby vyvrcholila výborem z rozsáhlých (a do té doby prakticky nevyužitých) *Deníků Josefa Pekaře* (1999).

Hanzal se ovšem ani v devadesátých letech nepřestal věnovat svému tradičnímu tématu, totiž českým kulturním dějinám XVIII. a XIX. století, kdy mohl mj. plně rozvinout své názory na problémy protireformace a především připomenout zásluhy osvícenské kněžské inteligence, které nejvýrazněji postihl v monografii o tereziánském reformátorovi *Ferdinandu Kindermannovi* (1998). Zvláště u příležitosti některých velkých konferencí se pak vícekrát dotkl i kulturně-politické problematiky v XIX. století, mj. několika příspěvky o Fr. Palackém, G. Schauerovi a dalších. Největší Hanzalův odborný záběr ovšem spočíval v té době již jinde, totiž v dějinách české historiografie XX. století.

Velká část této fáze Hanzalovy tvorby byla věnována některým osobnostem Gollovy školy, mj. J. Pekařovi, K. Kroftovi, ale také J. V. Šimákovi, a ovšem i jejich žákům, mj. Z. Kalistovi a J. Slavíkovi. Hanzal se snažil prohloubit vědomosti o těchto osobnostech studiem jejich nevydaných spisů a korespondence, připomínal i jejich politickou orientaci a samozřejmě i zamlčované lidské osudy. Zvlášť patrná byla tato snaha v Hanzalových příspěvcích o Pekařovi, k němuž sice přistupoval s pochopitelnou úctou, nikoliv však nekriticky. Završením jeho zájmu byla pak - vedle již zmiňované edice jeho deníků - velká historicko-politická biografie této mimořádné, i když jistě i kontroverze provokující osobnosti, která po několika odkladech spatřila světlo světa krátce před Hanzalovou smrtí. Spis *Josef Pekař - život a dílo* (2002) sice svým rozsahem nepředčil posthumně vydaný životopis z pera Z. Kalisty, díky autorově práci s primárními prameny ale nepochybně značně doplnil jeho portrét.

Nemenší pozornost Hanzal věnoval vývoji českého dějepisectví po druhé světové válce, zvláště krátkému, ovšem důležitému období Třetí republiky (1945-48). Završením této linie jeho zájmů se stal spis *Cesty české historiografie 1945-1989* (1999), první pokus o postihu vývoje českého dějepisectví v poválečném půlstoletí z prizmatu autora hlásícího se bezvýhradně k odkazu demokratické tradice historiografie předválečné. Kniha chtěla být volným pokračováním již zmiňovaných Kutnarových (a Markových) *Dějin českého a slovenského dějepisectví* a nepochybně také znamenala dosud nejvýznamnější vykročení tímto směrem. Je ovšem evidentní, že podrobnější vniknutí do celé materie je dnes při vysoké specializaci i kvantitativním nárůstu historiografické produkce zvláště od šedesátých let již sotva v silách jednotlivce, nadto řada problémů (včetně

apriorního předurčování - či naopak tabuizování - určitých témat vládnoucí mocí) bude moci být jen postupně vysledována studiem monografickým, dnes prakticky cele absentujícím. Zřejmě až delší časový odstup ukáže, zda-li české historiografii posloužil více tento první pokus o zmapování jejích poválečných osudů nebo provokativní projevy některých „nejmladších“ adeptů historického řemesla, rozvířujících diskuse zdaleka nejen „metodologické“.

S Josefem Hanzalem odešel jeden ze strážců tradice jisté kontinuity české demokratické historiografie pozdního novověku a moderní doby. Zesnulý historik, dobře si uvědomující určitou krizi ne tolik profesionální historiografie jako spíše historického vědomí širších vrstev, oprávněně v jednom ze svých posledních publikovaných textů upozorňoval na nutnost jistého morálního imperativu i v oblasti historiografické. Josef Hanzal se takovým imperativem řídil celý svůj tvůrčí aktivitou naplněný život; těm, kdo sdílí tato východiska, bude bolestně chybět, byť se budou moci vracet alespoň k jeho textům.

Jindřich Dejmek

RECENZE

Dvě nové publikace z oboru historické kartografie

Eva SEMOTANOVÁ – Robert ŠIMŮNEK, *Katalog Mapové sbírky Historického ústavu Akademie věd České republiky do roku 1850*. Praha, Historický ústav 2002, 127 s., 32 obr. v příl. (Fontes Cartographici Bohemiae, Moraviae atque Silesiae); Eva SEMOTANOVÁ, *Atlas zemí Koruny české*. Praha, Nakladatelství Aleš Skřivan ml. 2002, 192 s.

Soustavnou prací Evy Semotanové, několika interních badatelů a rozšiřujícího se okruhu externích spolupracovníků získalo pracoviště historické geografie a kartografie Historického ústavu AV ČR významné postavení v českém výzkumu i ve srovnávacím historicko-geografickém bádání. Podstatným východiskem této činnosti se stala ujasněnost metodických východisek, jež E. Semotanová vyjádřila ve své souhrnné monografii *Historická geografie českých zemí* (Praha 1998), a soustavná rekapitulace stavu a dosažených výsledků tohoto oboru (E. Semotanová, *Česká historická geografie v roce 2001*, Časopis Matice moravské 120, 2001, Supplementum, s. 137-162; táž, *Historical Geography*, in: Czech Historiography in the 1990s, Historica 7-8, 2000-2001, Prague 2001, s. 227-246). Dokladem úspěšného postupu této práce se staly především *Historický atlas měst České republiky* (dosud 11 sešitů, Praha 1995-2002) a rozsáhlá monografie E. Semotanové *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí staletí* (Praha 2001). O vytrvalém a cílevědomém postupu práce svědčí také dvě nejnovější publikace.

K evidenci starších kartografických pramenů podstatně přispěli Eva Semotanová a Robert Šimůnek, kteří již dříve vydali přehledný *Lexikon mapových archivů a sbírek České republiky* (Praha 2000), zpracováním podrobného *Katalogu Mapové sbírky Historického ústavu AV ČR*. Publikace, jejíž vznik podpořila Grantová agentura AV ČR, navazuje na soupisové práce Františka Roubíka z let 1951-1955 a při zaměření na jednu z významných kolekcí je doplňuje a zpřesňuje. Zaměřuje se na ústavní sbírku, jejíž základy vznikly na počátku třicátých let 20. století v tehdejší Státním historickém ústavu v Praze a jež obsahuje kolem 6250 map a plánů a 1030 atlasů (z nichž ovšem jen menší část vznikla do poloviny 19. století). Katalog přináší úvodní stať (stručně informující o dějinách sbírky a zásadách jejího zpracování), celkem 215 katalogových jednotek, bibliografii, rejstříky a souhrny v angličtině a němčině. Jednotlivé záznamy podávají charakteristiku map zemí České koruny (v úvodu vedle Čech, Slezska a Lužice kupodivu vypadla Morava, ač je mezi zkatalogizovanými mapami zachycena hned na prvním místě a potom ještě několikrát) i menších regionů a plány měst. Kromě autorství, názvu, měřítka a dalších bibliografických a technických údajů jsou zde důležitá upozornění na obsahová a výtvarná specifika jednotlivých map, popřípadě i na

jejich nepřesnosti. Mapy se tak badatelům otvírají nejen jako kartografické prameny, ale také jako důležité ikonografické a písemné zdroje dobových poznatků o hospodářském a společenském životě, každodennosti a výtvarně zachycené symbolice. Uměleckou stránku kartografické tvorby zdůrazňuje působivě volená obrazová příloha, která klade důraz na rukopisné a méně známé tištěné mapy.

Názorně konkretizovaný pohled do světa map představuje skvostně vypravená publikace Evy Semotanové *Atlas zemí Koruny české*. Těžiště tohoto díla tvoří mapy českých zemí, jež vznikly od 15. do 19. století, a jejich moderní interpretace. Důležitý doplněk představují nezbytné mapy rekonstrukční a ukázky kartografického zobrazení širšího (globálního a evropského) zeměpisného prostředí. Soustavná pozornost je však věnována i mapování menších regionů, zejména historických krajů (od počátku 18. století) a zázemí zemských hlavních měst – Prahy, Brna a Opavy. Jelikož je publikace určena širší veřejnosti, shrnuje v ní autorka v úvodní stati také základní poznatky o územním vývoji českého státu a o vývoji atlasů. Každou z reprodukováných map doprovází popis a výklad se zřetelem ke vzniku, určení a pramenné hodnotě příslušného vyobrazení. Dílo, které vypovídá o autorčině zasvěceném přístupu vědce i o citovém zaujetí milovníka map, každého čtenáře poučí i potěší. Zároveň však nabídne odborníkům příležitost k snazšímu využití těchto pramenů při řešení nejrůznějších otázek. Kromě mnoha stránek hospodářských, sociálních, kulturních, politických či správních dějin mezi ně patří také pohled na postavení českého státu a jednotlivých českých zemí zvnějšku. V tomto ohledu nabízí kniha E. Semotanové především sepětí s jižním (rakouským) a západním (německým) sousedstvím. Domnívám se, že v budoucnosti si zaslouží větší pozornost než dosud také sepětí se severovýchodem, především v kontextu mapového zobrazování sousedního polského území, k čemuž vyšla nedávno základní soupisová práce (*Imago Poloniae. Dawna Rzeczpospolita na mapach, dokumentach i starodrukach w zbiorach Tomasza Niewodniczańskiego*, I-II, Warszawa 2002).

Historicko-kartografická činnost Evy Semotanové a jejích spolupracovníků v uvedených i dalších publikacích již přinesla pozoruhodné výsledky. Jedna z perspektiv, která se nabízí a jejíž dosažení se také dostalo do stadia vážných úvah, je nový, analyticko-synteticky pojatý *Atlas českých dějin*. Dílo velkého dosahu by mělo v dohledné době přinést souhrn poznatků o prostorovém rámci vývoje společnosti a kultury v českých zemích na úrovni, odpovídající historiografickému poznání na počátku 21. století.

Jaroslav Pánek

Obsahem 27. svazku Slovanských historických studií (SHS), jejichž redakční přípravu zajišťuje oddělení obecných dějin 19. a 20. století HÚ AV ČR, jsou materiály, které vzešly z jednání sekce dějin střední, východní a jihovýchodní Evropy, které proběhlo v září 1999 na VIII. sjezdu historiků v Hradci Králové. Přednesené analytické referáty, připravené pro sjezdové jednání odborníky z několika ústavů AV ČR a vysokých škol, které hodnotily výsledky české historiografie orientující se na „východoevropskou“ problematiku v letech 1990–1999, bylo po sjezdu rozhodnuto doplnit ještě o historickou produkci za rok 2000 a takto vzniklý ucelený „bilanční materiál“ publikovat v SHS.

Sedmadvacátý svazek SHS je rozdělen do dvou částí. První nese název *Stav, výsledky a perspektivy východoevropských studií v České republice 1990–2000* a skládá se z následujících tematických oddílů: Slovanská studia v české historiografii 90. let 20. století; české studium zemí středovýchodní Evropy (Polsko, Lužice Maďarsko, Pobaltí); české práce k dějinám Ruska, Ukrajiny, Běloruska a bývalého SSSR; české práce k dějinám jihovýchodní Evropy (státy bývalé Jugoslávie, Rumunsko, Bulharsko, Albánie, Řecko, Turecko).

Druhou část sborníku tvoří podrobná výběrová *Bibliografie* k uvedeným tematickým celkům, která na téměř sto stranách zaznamenává desítky monografií, sborníků a syntéz a několik stovek odborných studií a článků, které byly v uplynulém desetiletí o dějinách a společenském dění v zemích střední, východní a jihovýchodní Evropy v ČR napsány.

Publikovaný svazek SHS dokazuje, že poslední desetiletí 20. století bylo pro české historiky orientující se na východní část Evropy obdobím velice plodným. Souviselo to s výraznými společenskými a politickými proměnami, kterými prošel východ našeho kontinentu na konci 80. a v průběhu 90. let. Čeští dějepisci dokázali reagovat na zvýšený zájem veřejnosti po objektivních informacích o historických kořenech znovuožilého nacionalismu a sociálních otřesů v bývalém Sovětském svazu a na Balkáně a tím korigovat v nejednom případě dosti „černobílé“ interpretace mnohdy jen slabě poučených novinářů a publicistů. Znovu se prokázalo, že zachování původního historického výzkumu středovýchodní a jihovýchodní Evropy v ČR má svůj smysl, neboť čeští historikové tyto regiony nejenom důvěrně znají (na základě dlouhodobé tradice odborného poznávání), ale jsou schopni si udržet při studiu tamních problémů i potřebný nadhled a značnou míru nestrannosti. To je deviza, kterou by nebylo vhodné marginalizovat, neboť často i práce z vyspělých západních zemí právě tyto vlastnosti postrádají.

V následujícím období by bylo dobré, kdyby se českým historikům, zabývajícím se obecnými dějinami, podařilo odstranit – někdy spíše uměle udržovanou – hranici mezi tzv. západoevropskými a východoevropskými

dějiny. Těžiště výzkumu by se napříště mělo přesunout z objasňování specifik východoevropského regionu na široce komparativní studium zaměřené na ozřejmění místa a úlohy jednotlivých národů této oblasti v evropských dějinách a ve vývoji evropské civilizace. Nedílnou součástí studia by mělo být mj. i zkoumání toho, jak se v minulosti napříč Evropou (mezi jednotlivými jejími regiony) přelévaly různorodé kulturní vlivy a jaké místo v tomto procesu náleželo českému prostředí.

*Ladi
slav Hladký*

Moderní dějiny 10. Praha, Historický ústav AV ČR 2002, 336 s.

V desátém svazku Moderních dějin jsou tři první příspěvky zaměřeny k tématu mezinárodní politiky. Studie Šárky LELLKOVÉ reflektuje vztahy mezi Rakousko-Uherskem a Velkou Británií v letech 1876-80. Autorka se věnuje zejména snaze ministra zahraničí Andrásyho vytvořit společně s Brity protiruskou koalici. Andrej TÓTH se v obsáhlém příspěvku zabývá analýzou prvních bilaterálních jednání mezi Československem a Maďarskem, která proběhla v roce 1921 v Mariánských Lázních. Během nich byly řešeny především otázky právního a ekonomického charakteru, jež se ukázaly být překážkou pro navázání normálních diplomatických vztahů. Tématem příspěvku Petra PROKŠE jsou otázky zahraničněpolitických koncepcí Francie a Velké Británie během druhé světové války.

Soňa GABZDILOVÁ soustředila pozornost na vývoj německé minority na Slovensku na sklonku války. Popisuje přitom zejména události Slovenského národního povstání, jejich vliv na postavení slovenských Němců a atmosféru, provázející evakuaci německého obyvatelstva před blížící se frontou. Obraz poválečného vývoje Československé strany lidové (1945-46) podává v rozsáhlém článku Michal PEHR. V úvodu si všímá zastoupení lidové strany ve vládě a v parlamentu a poté detailně charakterizuje jednotlivé názorové proudy, které uvnitř strany po druhé světové válce vykrytalizovaly. Sleduje zejména postoje poslankyně Heleny Koželuhové, která se dostala v důsledku prosazování nekompromisní antikomunistické linie do rozporu s nejvyšším lidoveckým vedením. Rozboru situace živnostenského hnutí v Československu od konce druhé světové války do počátku 60. let (1945-60) se věnuje příspěvek Pavla MARKA. Autor připomíná, že nejprve byli živnostníci konfrontováni s omezením politické demokracie v poválečném Československu (1945-48) a po komunistickém převzetí moci s postupným zestátněním svého majetku. Socializace živností přinesla těžké politické a ekonomické důsledky, které z dlouhodobého hlediska vážně poškodily sektor služeb a současně ochromily roli středních vrstev ve společnosti.

Součástí Moderních dějin je již tradičně oddíl, věnovaný dokumentaci. Martin KUČERA v této části zveřejnil některé drobné práce historika Karla Kazbundy (1888-1982). Jindřich DEJMEK seznamuje s méně známými prameny ke kritickému roku 1938, totiž telefonickými rozhovory prezidenta Beneše s československými vyslanci ve Francii a ve Velké Británii. Na závěr jsou zde zásluhou Jana KUKLÍKA a Jana NĚMEČKA zveřejněny vzpomínky vyslance ČSR ve Francii Štefana Osuského na jeho působení v československé diplomacii po Mnichovu a po 15. březnu 1939 včetně zachycení jeho vyjednávání s francouzskou politickou reprezentací v době formování pařížského centra československého zahraničního odboje. V kronice jsou připomenuta významná životní výročí dvou významných badatelů na poli hospodářských a sociálních dějin (V. Laciny a L. Slezáka) a v nekrologu pak život a dílo Josefa Hanzala (1934-2002).

Jaroslav Šebek

Jaroslav PÁNEK (Ed.), *Czech Historiography in 1990s. Historica 7-8. Praha, Historický ústav AV ČR 2001, 292 s.*

Devadesátá léta 20. století jsou bezesporu desetiletím přelomovým. Nejinak tomu bylo i na poli českého dějepisectví. Odstranění ideologického tlaku přineslo nové možnosti odstranit nebo zmenšit bílá místa především na poli nejnovějších dějin a svobodně nahlédnout na dříve zpracovaná témata z nového úhlu. Otevřely se podstatně širší možnosti mezinárodní vědecké spolupráce. Přesto však nelze nazvat devadesátá léta jakousi cézurovou dosavadního vývoje. Čeští historikové navazovali objektivně na díla svých předchůdců a v kladném i záporném smyslu se museli vyrovnat s dílem předešlých generací.

Devadesátá léta se stala nedávno uzavřenou kapitolou. Přišel čas učinit alespoň předběžnou bilanci historiografické produkce těchto let. Redakce periodického sborníku *Historica* se proto rozhodla zaměřit číslo 7-8 tohoto periodika na předběžné zhodnocení českého dějepisectví uplynulého desetiletí. Toto dvojčíslo bylo také poctou Jaroslavu Mezníkovi, významnému badateli a jednomu z doyenů české historické obce. Na stránkách sborníku pracovníci Historického ústavu AV ČR, specialisté pro příslušná období nebo disciplíny, podávají v deseti kapitolách zprávu o stavu českého historického bádání na úsvitu třetího tisíciletí. Každá z těchto kapitol prošla oponenturou odborníků mimo Historický ústav.

První kapitola věnovaná medievistice je dílem Františka Šmahela a Josefa Žemličky. Oba historikové hodnotí díla českých historiků vztahující se do období Velké Moravy a počátků přemyslovského státu až do roku 1526. Pro nové zhodnocení počátků českého státu se staly významnými vnějšími

podněty výročí vyvraždění Slavníkovců roku 1995 a smrti svatého Vojtěcha roku 1997. Nová pozornost byla věnována vývoji měst, životnímu stylu měšťanstva a šlechty, otázkám kolonizace a státního zřízení. Rozvoj zaznamenalo bádání na poli církevních dějin nebo kastelologie. Pád ideového tlaku se příznivě podepsal na nové možnosti analyzovat počátky české reformace. Po desetiletích nucené odmlky mohly vyjít některé klíčové práce např. Jaroslava Mezníka a Josefa Macka.

Druhá kapitola z pera Jiřího Mikulce a Jaroslava Pánka, zasvěcená ranému novověku, hodnotí proměny bádání o tomto historickém období. Autoři si všímají tematického záběru jednotlivých historických pracovišť na území státu. Hodnotí obecněji úskalí a problémy české historiografie v uplynulém období. Kromě technicko-organizačních potíží spojenými se změnami v organizaci vědeckého života je to především nebezpečí komerčního a povrchního přístupu k pojednávané látce na úkor hlubšího ponoru do problému.

Dlouhému 19. století se ve třetí kapitole věnuje Milan Hlavačka. Toto historické období se těšilo v uplynulém období značnému rozvoji jak kvantitativnímu, tak kvalitativnímu. Publikovat mohli znovu mnozí umlčovaní nebo marginalizovaní historikové jako např. Jiří Kořalka. Pozornost byla věnována tradičním oborům badatelského zájmu, jako jsou politické, hospodářské a sociální dějiny, otázky historické demografie atd. Boom však zaznamenaly dějiny každodennosti a nově zformované „gender studies“.

Hodnocením historiografie první republiky navazuje na předchozí statě Josef Harna. Toto období poznamenala exploze nových prací po roce 1989 z pera odborníků i diletantů. Rozvoj bádání o první republice se odrazil ve všech oborech. Rozsáhlé polemiky vyvolala v řadách odborné i laické veřejnosti především problematika postavení jednotlivých národů v první republice. Mnohé osobnosti jako T. G. Masaryk, Edvard Beneš či Antonín Švehla si vyžadovaly zcela nové zhodnocení. Problémem zůstává moderní syntéza tohoto období.

Přirozeným pokračováním je kapitola Jana Gebharta, zachycující období 1938-1945. Doba okupace postavila před historiografii úkol nově zpracovat problematiku kolaborace, komunistické i nekomunistické rezistence, aktivit londýnské a moskevské emigrace. Zcela nově bylo třeba zhodnotit otázku holocaustu jak židovského, tak i romského. Stejně jako v případě první republiky chybí celistvé zpracování válečného období.

Při bilancování historiografické produkce nezůstaly nepovšimnuty ani práce, zabývající se obecnými dějinami. Svatava Raková se věnovala historiografii západní Evropy a Ameriky do roku 1945. Zaměřila se především na nutnost vybudovat institucionální základnu pro tento druh bádání, která zde do roku 1989 prakticky chyběla. Převládajícím trendem je orientace na politické diplomatické, popřípadě vztahové záležitosti. Chybí naopak soustavnější studium historiografických metod a témat poválečného západního dějepi-sectví.

Východoevropská bádání českých historiků jsou námětem úvahy Miroslava Šestáka a Radomíra Vlčka. Východoevropská studia se mohla opřít o souvislejší institucionálnější tradici z minulého období. Po roce 1989 je však postihla nejedna změna, především zrušení Ústavu dějin střední a východní Evropy. Vedle tradičně rozvinuté rusistiky, polonistiky, jugoslavistiky, hungaristiky, byzantologie apod. se rovněž otevřely nové možnosti zpracování tematiky slovanství, sovětských dějin atd. Vzhledem k bouřlivému vývoji na Balkáně byla věnována pozornost problematice dějin jižních Slovanů a dalších národů této oblasti. Mohl se rovněž nově rozvíjet výzkum dějin pobaltských národů atd.

Zcela novou etapu znamenala 90. léta pro historickou geografii. Proměnu této historické disciplíny představuje ve svém příspěvku Eva Semotanová. Moderní světová historiografie položila nový důraz na vztah člověka k prostředí, jež ho obklopuje. Inspirativními se staly především impulsy environmentální historie. Nemalou část produkce českých historických geografů tvoří proto studie zabývající se metodologickými problémy. Důraz je rovněž kladen na interdisciplinaritu.

Problematiku historické bibliografie zachytila ve své studii Václava Horčáková. Svou pozornost soustředila na institucionální strukturu tohoto historického oboru a stoupající nároky na specializaci. Ve stínu autorčina výkladu nezůstávají ani otázky elektronizace a s ní spojené možnosti rychlé aktualizace bibliografických údajů a jejich větší uživatelské dostupnosti.

Poslední, desátá kapitola Marie Makariusové a Jana Novotného je věnována biografickým slovníkům. Na tomto poli byl na začátku 90. let zřejmý podstatný skluz oproti sousedním zemím. Mezery se začaly postupně zaplňovat dílčími pracemi rozdílné úrovně. Konec ideologického dohledu se odrazil příznivě, komplikace však způsobily institucionální změny na počátku 90. let. Nové pracovní týmy, moderní technika a možnost široké mezinárodní spolupráce znamenají příslib do budoucna.

Uvedené studie jsou prvním, předběžným ohlédnutím za uplynulým deceniem v českém dějepisectví. Malý časový odstup zatím znemožňuje vyvozovat dalekosáhlejší závěry. Proto jsou články více faktografické a jen v menší míře analytické. Spolu s bohatými bibliografickými odkazy však představují velmi kvalitní odrazový můstek pro pozdější úvahy a hodnocení.

Tomáš Chrobák

Zdeněk BOHÁČ, *Topografický slovník k církevním dějinám předhusitských Čech. Pražský archidiakonát* [Pavel BOHÁČ – Robert ŠIMŮNEK (Eds.)]. Praha, Historický ústav 2001, 256 s.

Zásluhou Historického ústavu AV ČR se podařilo publikovat rozsáhlé dílo Zdeňka Boháče (1933-2001), které však již nebylo dopřáno zveřejnit samotnému autorovi. Topografický slovník k církevním dějinám tak z pozůstalosti Zdeňka Boháče redakčně upravili a úvodem a soupisem literatury doplnili Pavel Boháč a Robert Šimůnek.

Práce Z. Boháče je věnována topografii pražského arcijáhenství a jeho deseti děkanátům (pražskému, ořešskému, podbrdskému, rakovnickému, slánskému, podřipskému, chlumínskému, brandýskému, říčanskému a benešovskému). Zachycuje téměř 500 církevních objektů.

Dílo navazuje na práci Josefa Kurky *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská (místopis církevní do r. 1421)*, publikovanou r. 1914. Obě topografické studie jsou si velmi podobné nejen svým zaměřením, ale také strukturou hesel. Oba autoři vyšli z edic publikovaných středověkých pramenů. Základním pramenem pro oba byla registra papežských desátků (edice Václava Vladivoje Tomka z roku 1873). Dalšími prameny (edicemi), které oba autoři použili, byly zejména konfirmační knihy (*Libri confirmationum*), soudní akta pražské konsistoře (*Acta judiciaria*), erekční knihy (*Libri erectionum*), formulářové sbírky, desky zemské, edice a regesta listin (*Regesta Bohemiae et Moraviae, Codex diplomaticus et epistolaris, Monumenta Vaticana*) a vyprávěcí středověké prameny (kroniky, anály, letopisy). Přehled literatury použité Z. Boháčem je obohacen o novější vydání pramenů. Bohužel ani jeden z autorů necituje dosud nevydanou část erekčních knih po roce 1404, která by mohla topografický slovník ještě dále rozšířit.

Boháč, resp. jeho editoři, řadí lokality v rámci děkanátů abecedně, zatímco Kurka podle register církevního desátku z r. 1352. Kurkova kniha je ale navíc opatřena místním rejstříkem, který v díle Boháčově chybí. Boháčova práce je zato doplněna o přehlednou mapu pražského arcijáhenství, kde jsou identifikovány všechny v publikaci zmíněné církevní objekty.

Hesla v Topografickém slovníku Zdeňka Boháče mají pevnou strukturu, definovanou na počátku knihy. Tvoří ji celkem deset rubrik, které se pochopitelně autorovi nepodařilo vyplnit pro všechny lokality. Součástí každé rubriky jsou odkazy na prameny a literaturu. Struktura hesla slovníku je následující:

- A. nejstarší doklad o lokalitě
- B. nejstarší doklad o existenci církevního stavebního objektu (jeho výstavba, eventuálně přestavba)
- C. doklad o výši papežského desátku (z roku 1352 a pozdějších)
- D. doklady ustavení plebánů s uvedením držitele patronátního práva

- E. nejstarší doklad o zasvěcení kostela a eventuelních změnách zasvěcení
- F. doklady o přiřazení lokalit v době předhusitské
- G. placení desátků (odkazy)
- H. počty kleriků, systematizovaná místa (kláštery)
- I. údaje o zřízení vedlejších oltářů
- J. odkazy na listiny o udělení odpustků

Kurka použil členění jednoduššího. Ve všech heslech uvádí:

1. identifikaci lokality (panství, patronátní právo)
2. nejstarší doloženou zmínku o církevním objektu, výši papežského desátku a dochované podoby názvu lokality (z register papežského desátku)
3. chronologický seznam plebánů ustavených k objektu, eventuelně jejich patronů a dalších osob na základě konfirmačních knih

Na rozdíl od Z. Boháče je práce J. Kurky více vázána na určité církevní objekty. Boháčův topografický slovník naproti tomu zahrnuje také nejstarší zmínku o lokalitě (nikoliv nutně o církevním objektu) s odkazem na pramen. Tím se rozšiřuje jeho použitelnost i pro studium dějin osídlení. Boháč navíc cituje všechny zjištěné podoby názvu lokality ve studovaných pramenech (edících), zatímco Kurka se omezuje pouze na registra papežských desátků. Kurkova práce je jednoznačně omezena rokem 1421 (do husitské revoluce), kdežto Zdeněk Boháč cituje i prameny výrazně mladší. Zejména se to týká údajů o nejstarším známém zasvěcení kostela, které pocházejí až ze 17. století. Přehled osob presentovaných k určitému beneficiu je uživatelsky příjemnější v Kurkově „*Archidiakonátech*“. Oproti tomu u Boháče je snadnější orientace v citovaných pramenech k jednotlivým rubrikám. Navíc již při zběžném prolistování Boháčova slovníku napadá čtenáře, že by bylo vhodné převést v budoucnu text do databázové podoby (jak to umožňuje pevná struktura hesel), čímž by případné problémy při vyhledávání zcela odpadly. Boháčův text by tak mohl být i jistým metodickým vodítkem pro projekt věnovaný církevním dějinám severních Čech, v jehož rámci vzniká databáze zahrnující církevní objekty v žateckém a litoměřickém arcijáhenství.

V závěru Topografického slovníku k církevním dějinám je připojena charakteristika historického díla Zdeňka Boháče a jeho výběrová bibliografie sestavená R. Šimůnkem. Vydání Topografického slovníku Z. Boháče je velmi záslužným činem, neboť od dob Kurkových nebyla práce podobného rozsahu vydána. Bezsporně se stane jednou z nejužívanějších historických příruček, které usnadní historikovi práci při identifikaci lokalit i osob.

Eva Doležalová

Martin NODL – František ŠMAHEL (Red.), *Člověk českého středověku*. Praha, Argo 2002, 500 s.

Středověká moc se snažila každého člověka začlenit do pevných a současně přehledných struktur. Poměrně široký autorský kolektiv (celkem 18 badatelů z celé České republiky) připravil sborník, který je souborem esejí představujících charakteristiku života jednotlivých skupin a vrstev obyvatelstva českého středověkého světa. Z pracovníků Historického ústavu AV ČR se vedle Františka ŠMAHELA, spoluredaktora svazku, spoluautora úvodní statě a autora studie o lidech na okraji středověké společnosti, podíleli Josef ŽEMLIČKA a Božena KOPIČKOVÁ. J. ŽEMLIČKA představil prototyp českého panovníka v charakteristikách osob vládnoucích Přemyslovců jak doby předkrálovské, tak královské. Panovník přemyslovského rodu je zobrazen jako osoba cestující po zemi, bez vzdělání, které bylo považováno za změkčilost, a fundátor. Bohatých zkušeností s problematikou studia postavení žen ve středověku využila B. KOPIČKOVÁ pro stať s titulem „*Urozená paní*“. Svoji pozornost upřela výhradně na členky vládnoucí dynastie a panských rodů. Dvě statě ve sborníku byly věnovány intelektuálům („*Vzdělanec – učenec – profesor*“, „*Spisovatelé – vzdělanci – básníci*“), čtyři obyvatelům města („*Měšťané a lidé z města*“, „*Řemeslník a kupec*“, „*Měšťan*“ a „*Měšťanka*“). Obraz středověké vesnice je představen prostřednictvím sedláka. Z univerzitních vzdělanců je dále zastoupen lékař. Za každou stať je připojen přehled základní literatury, publikace je vybavena černobílými obrazovými přílohami.

Pavel Krafl

František ŠMAHEL, *Die hussitische Revolution* [Thomas KRZENCK (Übers.); Alexander PATSCHOVSKY (Red.)]. Hannover, Hahn 2002, 2286 s. (Schriften / Monumenta Germaniae Historica, Bd. 43).

Šmahelova *Husitská revoluce* je od okamžiku svého prvního vydání nakladatelstvím Historického ústavu AV ČR základním dílem naší historiografie k dějinám české reformace. Nyní se však díky dlouhodobému nasazení, s nimiž autor společně s překladatelem a redaktorem realizoval adekvátní převod do německého jazyka, po zásluze stává standardní prací světové historiografie, s jejímiž závěry se nyní budou moci a muset vypořádat nejen budoucí práce o německém a evropském 14. a 15. století, ale i jakékoliv nové srovnávací dějiny revolucí.

Po Hlaváčkově *Kanceláři Václava IV.* jde již o druhou práci českého autora, která získala místo v elitní řadě *Schriften Monumenta Germaniae Historica*. Aby bylo učiněno zadost analytickému zaměření této řady na řešení problémových dějinných fenoménů, bylo zřejmě nutné vypustit oproti českým vydáním nejen pečlivě vybrané pramenné citáty, uvozující jednotlivé knihy, a stručná shrnutí jednotlivých kapitol, ale i pominout celou druhou kapitolu („*Evropské souřadnice a revoluční paralely*“), která představuje v českých vydáních tu nejsyntetičtější část, prezentující husitství jako článek dějino-

tvorného řetězce reformních a revolučních proměn evropské civilizace směrem k individuální svobodě a odpovědnosti. Výsledný tvar však přesto tvoří kompaktní celek, který po úvodním shrnutí dosavadního husitologického bádání analyzuje hmotné a duchovní prostředí jednotlivých sociálních skupin české předhusitské společnosti, v časové posloupnosti revolučních událostí sleduje jejich proměny, aby v závěru poslední kapitoly, věnované důsledkům revoluce, přece jen obrátil pozornost k celoevropskému vyznění a zařazení fenoménu husitství do spojitosti s německou reformací.

Rozsáhlý třísvazkový překlad jen potvrzuje, že v usilování o překonání paradigmat nacionálních historiografií a o změnu historického vědomí směrem k zařazení českých dějin do evropského kontextu zde jedinec vykonal na poli dějin pozdního středověku práci, jejíž analogii lze snad vzdáleně spatřovat pouze ve výkonu celého konglomerátu institucí a vědeckých štábů, organizujících letošní mezinárodní výstavu *Střed Evropy kolem roku 1000*.

Aleš Pořízka

Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2002, 964 s. (Edice Česká historie, sv. 10).

Snad žádný český historik neantikvuje své vlastní stěžejní monografie s takovou náruživostí, jak to činí se svými respektovanými pracemi, věnovanými posledním Přemyslovcům, právě Josef Žemlička. Výjimečná je ovšem zároveň autorova systematická péče, se kterou svůj výklad nejen neustále rozšiřuje a prohlubuje, ale také konfrontuje s výsledky českého a zahraničního bádání a vlastní názory v jednotlivostech reviduje. Díky tomu vykazuje jeho nové zpracování dějin Čech a v zásadě celého českého státu první poloviny 13. století spolehlivost a přesnost formulací, které jsou, resp. mají být vlastní základním příručkám, od nichž historik právem očekává základní orientaci v detailní problematice politických, právních, hospodářských, sociálních i kulturních dějin sledovaného období, včetně zahrnutí výsledků příbuzných vědních disciplín. Přitom je třeba zároveň vyzdvihnout, že nové zpracování neztratilo nic ze vzácné čtivosti a logičnosti výkladu předcházejících monografií.

Autor touto prací navazuje časově i koncepčně na Čechy v době knížecí, takže nepřekvapí, že základní důraz je kladen na převratné sociálně - právní a hospodářské změny, které přinesla modernizace české společnosti 13. století, srovnatelná svou razancí a dosahem jedině s průmyslovou revolucí 19. století - pokud pomineme probíhající komunikační revoluci dneška. Organicky je však také předestřen vnější i vnitřní politický vývoj státu stejně jako kulturní a myšlenkové proudy utvářející jednotlivé vrstvy jeho společenské pyramidy. Střízlivě a nezaujatě, v středoevropských a celoevropských souvislostech a srov-

náních, je mj. hodnocena jak německá kolonizace, tak postavení českého státu v říši i formování českého „národního“ vědomí.

Aleš Pořízka

Magdaléna POKORNÁ, *Milován a sledován. Český spisovatel Prokop Chocholoušek 1818 – 1864. Praha, Práh – Archiv AV ČR 2001, 157 s.*

Biografie Prokopa Chocholouška, dnes už pozapomenutého českého literáta a novináře, je nádherně tragický příběh věčného optimisty a bohéma, který se odehrál v neopakovatelně vzrušené době revoluce 1848-49 a tzv. Bachova absolutismus. Přestože Prokop Chocholoušek po sobě nezanechal žádné paměti ani deníky, vykreslila ho Magdalena Pokorná velmi všestranně, až intimně. Jeho těžkou a zároveň lehkomyšlně bezstarostnou životní pouť a pozoruhodné literární a žurnalistické dílo sleduje především na základě výpovědí současníků, sporé osobní korespondence, důvěrných policejních hlášení a na základě literárně historické dešifrace jeho vlastní tvorby. Biografie je rozčleněna do tří kapitol, z nichž první dvě mají klasický chronologický charakter (první kapitola zahrnuje období od narození po rok 1852, kde jsou líčeny mj. počátky literární činnosti a vedení Pražského večerního listu, a druhá sleduje období od roku 1852 do smrti, přičemž její náplň tvoří policejní šikana, konfinace v Sedlci a v Haliči, návrat do Prahy a k žurnalistice v redakci Času a posléze smrt a peripetie kolem stavby pomníku v Nadějkově). Třetí kapitola zařazuje Prokopa Chocholouška nejen do českého literárního kontextu, ale snaží se postihnout kořeny inspirace jeho historické beletrie v české historiografii. Na Chocholouškově příkladu jsou tak demonstrovány politické a životní postoje tzv. radikálních demokratů, velmi často spojených s literární bohémou, počátky české politické žurnalistiky a politické kultury (ale i nekultury) a kořeny oblíbenosti české historické beletrie, která také díky Chocholouškově fantazii, inspirované Palackého Dějinami, vytvářela základní obrysy historického povědomí moderní české společnosti. Kultivovaný text, nesmírně cenné citace z archivovaných policejních svazků, originální ikonografický materiál a soupis beletristických prací Prokopa Chocholouška činí z této práce více než pouhou biografii.

Milan Hlavačka

Jindřich DEJMEK, *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992). Praha, Centrum pro ekonomiku a politiku 2002, 384 s.*

Pro Československo, jako zemi ležící v citlivé oblasti Evropy, bylo po celou dobu existence mimořádně významné jeho mezinárodně politické

zakotvení. Odtud také pramenily i vysoké nároky na jeho zahraniční politiku. Nebylo však po většinu času v silách vládnoucí politické garnitury těmto nárokům dostát. Je pozoruhodné, že takto závažná historická témata zatím postrádá adekvátní vědecké zhodnocení. Přitom, jak ukazuje současný vývoj, nejde zdaleka jen o otázku historickou. Česká republika je dědicem dnes již zaniklého československého státu i s jeho zahraničněpolitickými problémy a znát i tuto část dědictví je pro dnešní českou společnost nezbytností. Zpracovat komplexně toto téma je nad síly byť i vysoce kvalifikovaného jednotlivce a Jindřich Dejmek ví nejlépe, co takovýto úkol obnáší. Je proto třeba ocenit, že se přesto pokusil vyjít vstříc aktuální společenské potřebě a předložil české veřejnosti alespoň vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Přítomnou publikaci tvoří deset víceméně samostatných studií, které postihují otázky vývoje vztahů Československa k rozhodujícím velmocím a k sousedním státům od jeho vzniku až do rozdělení v roce 1992. Uvedené kapitoly jsou uvedeny statí o obecných otázkách československé zahraniční politiky a přehledem vývoje československého ministerstva zahraničí a československé diplomacie ve stejném období.

Při zpracování takto vymezené tematiky se musel autor vyrovnat s řadou metodických problémů, s řadou ideologických deformací, jimiž byl postižen výklad československých dějin 20. století, s obtížemi při získávání materiálu k soudobým dějinám, s naprostým nedostatkem předběžných studií, které by sledovaly zahraniční československou zahraniční politiku apod. Přitom se mu podařilo předložit vyvážený obraz nejdůležitějších vazeb bývalého Československa se zahraničím. Každá ze statí či kapitol je podřízena určitému chronologickému schématu, rozpadá se v podstatě na tři, resp. čtyři podkapitoly odpovídající v podstatě vývojovým fázím dějin Evropy té doby.

Ve všech statích se odráží obdivuhodná aktivita E. Beneše i celé československé diplomacie meziválečného období, která chápala otázku mezinárodního zabezpečení Československa v kontextu s celoevropským vývojem, a proto usilovala o prosazení myšlenky kolektivní bezpečnosti. Autor dokládá na řadě příkladů zásadní vstřícnost československé zahraniční politiky vůči sousedům a snahu o budování přátelských vztahů. Neúspěch této politiky nelze jednoznačně přičítat Československu. To se samo nakonec stalo objektem působení velmocenských zájmů a zůstalo osamoceným ostrovem demokracie ve střední Evropě. Relativně malý stát nemohl dosti dobře vzdorovat obecným trendům 30. let 20. století, charakterizovaných nástupem antidemokratických a totalitních režimů. Přestože se J. Dejmek vyhýbá subjektivně zabarveným soudům, zcela zřetelně z jeho interpretace vysvítá ostudná úloha tehdejších demokratických velmocí, které byly ochotny obětovat svého spojence úzkým mocenským zájmům. Neméně výstižná je i charakteristika československého odboje usilujícího v letech nacistické okupace českých zemí a druhé světové války na mezinárodním poli o prosazení myšlenky obnovy Československa.

Krátké období mezi květnem 1945 a únorem 1948 chápe autor jako přechodné, v něm již ztrácela československá zahraniční politika prostor pro obhajobu zájmů svého státu, musela respektovat především zájmy sovětské politiky. I v období následujícího začlenění Československa do východního bloku dokázal J. Dejmek nalézt určitou oscilaci ovlivněnou ovšem proměnami poměrů v Sovětském svazu. Vstoupil do historiky téměř nedotčeného terénu, přitom dokázal i zde podat vyvážené a věcné informace. Postihl i určité difference ve vztazích Československa k sousedům, které byly zdánlivě překryty šablonovitými vnějšími rysy existence tzv. tábora socialismu. Zajímavé je shrnutí základních informací o vývoji vztahu komunistického Československa k bývalému západnímu Německu (NSR). Role západních velmocí se mu opět jeví jako role žalostná. Československo v podstatě nikdy nestálo v centru jejich pozornosti a jakýkoliv odpor proti komunistickému režimu se mohl nadít podpory jen v tom případě, pokud byl v souladu se zájmy velmocí.

Leží před námi mimořádně užitečná kniha, která předkládá širší veřejnosti souhrn nejzávažnějších poznatků, jež jsou nezbytné, pokud chce česká společnost porozumět řadě závažných mezinárodně politických jevů a procesů a pokud bude v současné sjednocující se Evropě usilovat i zachování národní identity a své státnosti. V tomto smyslu může Dejmekova práce sloužit jako orientace i pro současné politiky, často jen nedostatečně vybavené znalostmi z dějin státu, na jehož řízení se podílejí. Apriorně zaujatý kritik může publikaci vytknout jistou nepečlivost v redakčním zpracování, nemůže však napadnout její obsahovou věcnost a poctivost.

Josef Harna

Jindřich DEJMEK - Jan NĚMEČEK - Helena NOVÁČKOVÁ - Ivan ŠŤOVÍČEK (Eds.), *Dokumenty československé zahraniční politiky. Československá zahraniční politika v roce 1938. Svazek I (1. leden – 30. červen 1938). Praha 2000, 591 s.; Svazek II (1. červenec – 5. říjen 1938). Praha 2001, 672 s. (= Dokumenty československé zahraniční politiky).*

Již před více než sedmi léty vyšel první svazek dlouhodobě koncipované ediční řady dokumentů československé zahraniční politiky, zahrnující materiály ke vzniku Československa v roce 1918. Stal se přímo symbolickým začátkem a prvním vykročením na dlouhé cestě české historiografie vydávat vědecké edice, které by systematicky zpřístupňovaly dokumenty naší zahraniční politiky a diplomacie vědecké a odborné i širší veřejnosti doma i v zahraničí. Právě v mezinárodním porovnání české historiografii znatelně chyběly takovéto edice, jež v mnoha zemích světa představují stabilní pilíř vědecké a vydavatelské činnosti.

Dva recenzované svazky znamenají významný posun v oblasti vydávání edic. Přinášejí dokumenty z roku, jenž uzavíral dvacetiletí samostatné a své-

bytné existence republiky. Právě v roce 1938 se nad jejím bytím stahovala černá mračna, Československo se stalo jedním ze středobodů evropské i světové politiky, jejím subjektem, ale především objektem zájmů evropských mocností, jejichž aktivitám udávalo tón agresivní nacistické Německo. Demokratickému politickému systému v Evropě jako by pozvolna začínala ve druhé polovině třicátých let zvonit hrana a stále více bylo slyšet propagandistický halas i harašení zbraní totalitních fašistických a nacistických sil. Dokumenty přinášejí svědectví o úsilí československých politiků, diplomatů zabránit nejhoršímu, zachránit celistvost republiky a její demokratický režim. Jenom vývoji situace v září 1938 až do osudného 30. září je věnováno 261 dokumentů, které zevrubně rekonstruují aktivity československého ministerstva zahraničních věcí a československých diplomatů.

Dvousvazková edice zahrnuje celkem 834 dokumentů a čtyři obsáhlejší dodatky. Byly zařazeny proto, aby dokreslily celkovou atmosféru klíčových událostí (zpráva vyslance ČSR v Německu Vojtěcha Mastného o jeho činnosti během čs. - německé krize a o průběhu konference čtyř velmocí v Mnichově), zachytily postoje švýcarské vlády a švýcarské veřejnosti i americké diplomacie k československé krizi a informovaly o sondážích bývalého ministra sociální péče ČSR Jaromíra Nečase, jenž v průběhu září 1938 na svých cestách do Francie a Velké Británie jednal s politiky tamních socialistických stran. V předmluvě k oběma svazkům načrtl Robert Kvaček ve znalém přehledu základní kontury historického vývoje Československa a Evropy v daném roce. V úvodní části, ještě před vstupním slovem editorů, Jindřich Dejmek v hutné zkratce shrnul organizační strukturu a personální složení čs. diplomacie v roce 1938 i přehled dřívějších edic diplomatických dokumentů, zabývajících se událostmi dotýkaného roku a zejména zářím 1938.

Heuristickou základnu vytvářejí úřední dokumenty z provenience čs. ministerstva zahraničních věcí a čs. zastupitelských úřadů, deponovaných v Archivu ministerstva zahraničních věcí, doplněné studiem materiálů z pozůstalostí nejdůležitějších aktérů dané doby z řad čs. politiků a diplomatů (např. E. Beneše, V. Mastného, Š. Osuského, Z. Fierlingera). Nesporným přínosem edice je fakt, že se neomezuje předem pouze na poslední měsíce vrcholící československé krize, ale rovnoměrně a systematicky sleduje vývoj od ledna až do počátku října 1938, který přinesl dramatické změny do života teprve dvacetiletého Československa. Na druhé straně je ovšem třeba se pozastavit u jedné koncepční otázky edice. Pokud mají publikované dokumenty zachycovat československou zahraniční politiku v celé její šíři, pak by nepochybně bylo na místě vydat i v této publikaci závažné materiály z aktivit dalších státních orgánů (vláda, parlament a další), kde se tvořila, koncipovala a projednávala tato politika, přestože chápeme dominující roli prezidenta Beneše a ministra zahraničních věcí Krofty v těchto otázkách. Pouhý odkaz na buď již zčásti vydané dokumenty nebo na připravované edice (viz Svazek I, s. 41) stěží uspokojí českého, ale zejména zahraničního badatele a neumožní jim ucelené posouzení složitého vývoje československé krize.

V daném pojetí edice s naprostou převahou diplomatické dokumentace by snad bylo vhodnější v názvu uvést, že se jedná o zobrazení československé diplomacie v československé zahraniční politice v roce 1938.³ Zřejmě by bylo možné se nad dosavadním přístupem ještě znovu zamyslet při přípravě dalších dílů a svazků tohoto prvořadého a významného edičního projektu *Dokumenty československé zahraniční politiky*.

Oba svazky uzavírají seznam všech publikovaných dokumentů a jmenný rejstřík. Má je ještě doplnit další svazek, v němž se objeví anglická regesta dokumentů z prvního a druhého svazku. Recenzovaná edice, přestože umožňuje nahlédnout jen do jediného, ale velmi dramatického roku z dějin Československa, představuje zdárný ediční počín a zajisté se stane nepostradatelnou pro všechny odborníky i zájemce o události, od kterých nás již dělí téměř šedesát pět let.

Jan Gebhart

Jan NĚMEČEK a kol., *Cesta k dekretům a odsunu Němců. Datová příručka. Praha, Littera Bohemica - Baronet 2002, 152 s.*

Blížící se vstup České republiky do Evropské unie se stal opět příležitostí k politizaci některých konfliktních otázek z dějin vztahů Čechů a českých resp. sudetských Němců. Osou téměř všech diskusí bylo téma odsunu Němců z bývalého Československa po druhé světové válce a dekrety prezidenta republiky, které upravovaly některé dílčí otázky související právě s odsunem. V diskusích, jimž udávali tón žurnalisté a publicisté nejrůznějšího druhu, se znovu objevila řada účelových zkreslení, která záměrně ignorovala poznatky, k nimž v posledních letech dospělo historické bádání. Stejně tak zkreslující bylo i cílevědomé vytrhávání odsunu z kontextu dějin. Samy výsledky vědeckého poznání se bohužel dostávají k široké veřejnosti obtížněji než popularizační, často jen senzacechtivé články. Je proto třeba přivítat, že se k těmto otázkám srozumitelnou a pro laickou veřejnost přijatelnou formou vyjádřil kolektiv historiků, kteří se intenzívně zabývají novodobými dějinami a mohou tak vyslovit, každý poněkud z jiného zorného úhlu, fundované soudy o stále živé minulosti. Publikace autorů Jana Němečka, Jindřicha Dejmka (oba pracovníci Historického ústavu AV ČR), Stanislava Bimana (MZV) a Jana Kuklíka ml. (Právnická fakulta UK v Praze) sleduje konkrétně všechny klíčové momenty, jež se týkají vývoje postavení německého obyvatelstva v českých zemích, jejich postojů k Čechům a československému státu v letech první i druhé republiky a v období nacistické okupace, vývoje mezinárodních vztahů vedoucích k Mnichovu a k rozbití Československé republiky v letech

³ Takový postup např. zvolili editoři Jan Němeček, Helena Nováčková, Ivan Šťovíček, Miroslav Tejchman ve dvoudílné edici *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945*. Praha 1998 a 1999.

1938-1939, sledují genezi myšlenky odsunu Němců i její realizaci po roce 1945. Publikace odpovídá na řadu dílčích otázek, které vzrušují českou společnost, uvádí množství konkrétních věcných i číselných údajů, jimiž se autoři snaží čelit emotivní propagandě usilující vsugerovat české společnosti pocit viny za vysídlení Němců.

Významnou součástí předkládané publikace je dokumentární příloha přinášející řadu právních dokumentů. Z nich připomeňme alespoň smlouvu o ochraně menšin v meziválečném Československu, návrhy československé vlády na řešení národnostní situace ve 30. letech, požadavky sudetoněmeckého hnutí z roku 1938, stanovisko postupimské konference k odsunu a výňatek z dohody o reparacích. Nalezneme zde nejdůležitější dekrety prezidenta republiky vztahující se k německé otázce, ale na druhé straně i tzv. sudetoněmecký program z roku 1961, který obsahuje nejen tradiční tezi o právu na vlast, ale i snahu o destrukci Československa (resp. dnešní České republiky, připomeneme-li si, že Sudetoněmecký Landsmaschaftu uznává tento program beze změny dodnes). Neméně důležité je i zařazení nejnovějších stanovisek signatářů Postupimské dohody k odsunu (z roku 1996) a česko - německé deklarace o vzájemných vztazích z roku 1997. Výmluvné je pak prohlášení českých historiků proti znásilňování dějin z r. 2002, které pregnantně shrnuje podstatná fakta, nabádá ke kritickému zhodnocení minulosti, ale odmítá kolektivní kriminalizaci české společnosti za události, které byly reakcí na expanzivní politiku německého nacismu a jsou výsledkem druhé světové války rozpoutané nacistickým Německem.

Předkládaná publikace je příkladnou ukázkou finálního produktu historické vědy. Skupina profesionálních historiků se bez převodních nástrojů obrací přímo k laické veřejnosti a činí tak v pravou chvíli a podle mého soudu velmi zdařile.

Josef Harna

Jan WANNER, *Spojené státy a evropská válka 1939 - 1945. Díl I. Pevnost Amerika.* Praha, Dokořán 2001, 229 s. Díl II. *Amerika v boji.* Praha, Dokořán 2002, 215 s. Díl III. *Zápas o Evropu.* Praha, Dokořán 2002, 362 s.

Druhá světová válka zásadním způsobem změnila světové mocensko - politické a hospodářské struktury a vztahy. Poražené země se staly pouhými objekty mezinárodní politiky, Velká Británie a Francie z ní vyšly zcela vyčerpané. Válka na druhé straně velmi výrazně posílila a globalizovala roli a zájmy Spojených států. Jak zdůraznil J. Wanner v úvodu své práce, jeho cílem byla snaha po „interpretaci zahraniční politiky Spojených států na přelomu 30. a 40. let 20. století ze zorného úhlu vlastních amerických zájmů, které měly celosvětový ráz a evropská problematika v nich tvořila jen jednu, třebaže významnou složku“ (s. 9). Ve skutečnosti je vlastní autorovo hodnocení příliš skromné, neboť se rozhodl pro průkopnický úkol, totiž sledovat proces postupného vtahování a aktivního zasahování Spojených států do evropského vývoje v letech 1939 - 1945, sledovat jeho začlenění do celkové interpretace dějin druhé světové války, ale také do vnitroamerického vývoje USA.

Ke zpracování výsledné syntézy využil autor jak původních archivních materiálů, tak všech podstatnějších publikovaných edic dokumentů různé povahy. Současně se kriticky vypořádal s obrovským množstvím odborné - především americké - literatury. Autor si byl si plně vědom velkých úskalí (a uvědomí si to také čtenář), které klade americká historiografie. Ta často v úsilí o tzv. originalitu dospívá nezřídka k spíše zavádějícím a někdy i nesprávným závěrům a pro autora nebylo nepochybně jednoduché dospět k vyváženému líčení a hodnocení.

Značná časová, dějová a geografická šíře problematiky si vynutila rozdělení práce do tří dílů zajímavého textu. Současně se jedná o zpracování na takové úrovni, které neumožňuje, aby se autor zabýval „banalitami“. Nutně proto předpokládá připraveného čtenáře, který má poměrně rozsáhlé znalosti světové problematiky za druhé světové války a pokud možno také vnitroamerického vývoje.

Po rozboru pramenů a literatury, který je sám o sobě výtečným zdrojem informací pro další odborníky, přistoupil J. Wanner k vlastnímu tématu. První část „*Pevnost Amerika*“ logicky začíná osvětlením amerických historických tradic a myšlenkových proudů, které jsou značně odlišné od evropských, a které ovlivnily americkou politiku v 30. letech, kdy se Spojené státy v rámci řešení hospodářské krize stále více izolovaly od Evropy. Autor věnoval relativně značnou pozornost složitému postavení nového prezidenta F. D. Roosevelta, který si uvědomoval narůstající mezinárodní krizi a nemožnost najít v Kongresu podporu pro aktivnější politiku. Zahraničně politická taktika USA (neutralita) proto přispěla nejen k neúspěchu „politiky karantény agresorů“, ale také k vojenské, hospodářské a psychologické nepřipravenosti USA na

válku. Rooseveltovy pokusy o zprostředkování v evropských krizích proto neměly prakticky žádný význam. J. Wanner navíc poukazuje na odlišný přístup USA a Velké Británie k mezinárodním problémům v době, kdy Washington nebyl schopen ani svého hlavního spojence podpořit.

Jedním z bodů obratu v amerických postojích se stal Mnichov. Roosevelt po něm došel k závěru, že Spojené státy musejí počítat také s německou hrozbou pro západní polokouli. (s. 82). Podnikl proto první kroky k přípravě na válku. V prvních fázích druhé světové války, zatím v podstatě jen evropské války, jejíž průběh určovaly agrese hitlerovského Německa, byly Spojené státy především pozorovatelem vývoje. Nicméně současně se pozvolna formovala nová politika a přístupy. Zvláště hluboký dojem vyvolal ve Spojených státech pád Francie a na velmi dlouhou dobu, prakticky až do smrti, podstatně ovlivnil Rooseveltovu politiku vůči ní a vůči de Gaullově hnutí odporu. Roosevelt, obávající se o osud Velké Británie, musel pak opatrně hledat cesty, jak by jí USA mohly poskytnout zvýšenou podporu, aniž by se on sám dostal do konfliktu s Kongresem. Podpis Atlantické charty byl politickým vyvrcholením této politiky, i když autor dokládá, že řada britsko - amerických rozporů nebyla překonána.

Německý útok proti SSSR dal evropské válce výrazně novou dimenzi. Od léta 1941 byl postoj USA k bojující Evropě poměřovaný z velké míry relacemi se Sovětským svazem. Se Sověty Roosevelt navázal, přes množství problémů, faktické neformální spojenectví a rozšířil na SSSR také platnost zákona a půjčky a pronájmu. Vzhledem k tomu, že byl již hluboce přesvědčen, že USA budou dříve či později do války zataženy, urychloval přípravy na ni. Těmto opatřením věnoval autor plným právem celou čtvrtou kapitolu.

Vstupem Spojených států do války dostal konflikt zcela jiný rozměr. J. Wanner proto v úvodní kapitole druhého dílu „*Amerika v boji*“ věnoval pozornost klíčovému problému, který musela Rooseveltova administrativa řešit. Jednalo se o stanovení priorit jednotlivých válčičt, tedy zda bude prvořadý boj proti Německu či Japonsku. V této souvislosti zkoumal postupně mj. složitost britsko - amerických vztahů při určování celkové strategie vedení války až do Teheránské konference.

„*Tajemství ruské sfingy*“ je název jedné z podkapitol, která, jak už naznačuje její název, je věnována americko - sovětským vztahům při vytváření protifašistické koalice a v prvních letech její existence. Autorův záběr je však, stejně jako v ostatních částech práce, výrazně širší a neomezuje se zdaleka jen na vztahy obou mocností. V širším historickém kontextu se zde např. zabýval československo - sovětskými vztahy, které byly završeny podpisem spojenecké smlouvy, ale také sovětsko - polskými problémy, včetně amerických reakcí na jejich zvraty.

V závěrečných kapitolách druhého dílu „*Přelud italského míru*“ a „*USA a svobodná Francie*“ se soustředil na dva velmi složité komplexy problémů, tj. na americké přístupy vůči Itálii a Francii. Časově postihuje období od počátku vstupu USA do války až do roku 1943, kdy Itálie kapitulovala, ale boje zde

zdaleka neskončily. Současně se rozhodovalo o tom, kdo bude stát v čele francouzského hnutí odporu a tím bude fakticky ovlivňovat budoucnost politického vývoje země.

Také třetí díl práce *„Zápas o Evropu“* pojal autor tak, že nejprve shrnul průběh válečných operací v letech 1944 - 1945. Podrobně se ale zaměřil na analýzu několika problémových okruhů, které považuje z hlediska poválečného vývoje za mimořádně závažné. S blížícím se koncem války vyvstala naléhavost řešení politických otázek. Autor proto nastínil jejich širokou paletu - od Rooseveltova plánu „Spojených národů“ a jeho mezinárodní organizace, jež měla po válce zajistit světu mír, přes záležitosti spojené se lend-leasem - půjčkou Sovětskému svazu - s vývojem v Řecku a Polsku a s řadou dalších problémů, až k nové konferenci.

Vzhledem k množství otázek, které řešili (či neřešili) Spojenci, věnoval proto speciální podkapitolu Jaltské konferenci. Velmi zajímavá a podnětná je 11. kapitola nazvaná *„Dvě cesty k demokracii“*, v níž se J. Wanner vrátil k osudům dvou klíčových států západní Evropy - Itálie a Francie - a ukazuje vývoj americké, ale také britské politiky vůči nim. Neméně podnětná je problematika, kterou se zabýval v kapitole *„Německá otázka“*. V ní totiž přinesl velmi cenný souhrnný pohled na zákulisní jednání Spojenců s německými opozičními proudy. *„Postupimský epilog“* končí druhou světovou válku, ale současně se zde již začíná vzdáleně rýsovat rozpad válečné protifašistické koalice.

Autor si uložil vskutku nelehký úkol. Jeho více než osmiset stránková monografie podává přehlednou a současně důkladnou analýzu americké politiky v předvečer a během druhé světové války. Osvětluje zde její trendy ve vztahu k ostatním státům koalice a jej přístupy k řešení jednotlivých problémů. Současně je ale také hlubokou sondou do americké vnitřní politiky a jejího vlivu na zahraniční politiku USA. J. Wanner podal realistický a kritický pohled na politiku Spojených států a Rooseveltovy administrativy. Nejenže vyrovnal deficit v české produkci, ale jeho práce je naprosto srovnatelná s nejlepší světovou historiografií. Je navíc napsaná na vysoké stylistické úrovni a doplněna množstvím fotografií, příloh a map, které její přínos jen podtrhují.

Bohuslav Litera

Jan PELIKÁN, *Jugoslávie a východní blok 1953-1956*⁴. Praha, Karolinum 2001, 404 s.

Téma překonání roztržky mezi Sovětským svazem a jeho satelity a titovskou Jugoslávií patří bezesporu k jedné z nejzajímavějších a také nejméně prozkoumaných kapitol v dějinách střední a jihovýchodní Evropy po druhé světové válce. V české historiografii sice docházelo v šedesátých letech k ojedinělým pokusům o zkoumání specifického vývoje jugoslávského socialismu např. v pracích Luboše Kohouta, jejich limitem se však stávala nepřístupnost archivních materiálů. Nové možnosti, spojené s otevřením archivů po roce 1989, umožnily zcela novou kvalitu výzkumu této kdysi velmi ožehavé problematiky. Prakticky simultánní zhroucení sovětského modelu socialismu a jeho jugoslávské modifikace poskytlo jedinečnou příležitost vrátit se k tématice vztahů Jugoslávie-východní blok jako k čistě historické otázce bez aktuálního politického podtextu.

Monografie předního balkanisty Jana Pelikána *Jugoslávie a východní blok* je plodem více než desetiletého bádání uskutečněného v jugoslávských, chorvatských, bulharských, polských a samozřejmě v českých archivech. Autor měl k dispozici i nemalé množství memoárové literatury předních aktérů událostí, které mohl porovnávat se svědectvími archivních fondů. Pelikán se rozhodl nezkoumat otázku překonání roztržky 1948-1949 pouze jako bilaterální problém sovětsko-jugoslávský, nýbrž zaměřil svou pozornost na všechny země tehdejšího východního bloku - pouze s výjimkou specifického případu NDR. Přes rozhodující charakter sovětských stanovisek ke vztahům s Jugoslávií každý ze států sovětského bloku zaujímal odlišný postoj k moskevské diplomatické předešle.

Stejně tak jugoslávská politika diferencovala mezi jednotlivými zeměmi tzv. lidové demokracie ve snaze posílit svou pozici a eventuálně se vrátit do sovětského bloku nikoliv jako řadový vazal Moskvy, ale jako určitý „podvůdce“, mající nadřazený vztah k některým dalším zemím.

Pelikánova studie je velmi detailní analýzou relativně krátkého historického období, které začíná Stalinovou smrtí v březnu 1953 a končí první polovinou roku 1956, tedy periodou bezprostředně navazující na XX. sjezd KSSS. Zabývá se ještě prvními okamžiky vážné krize v sovětském bloku, ale ponechává již stranou říjnové události v Polsku a maďarské povstání z přelomu října a listopadu 1956.

První dvě kapitoly nazvané „*Pukání ledů*“ a „*Opatrné manévrování*“ dobře dokumentuje přesvědčení tehdejších kremelských vládců o nutnosti významné korektury vztahů s Jugoslávií. Dobře jsou vyličený nejružnější sovětské úkroky a gesta, spojená se snahou zachovat si tvář a nemuset analy-

⁴ Při výrobě došlo k uvedení mylného titulu na deskách knihy *Jugoslávie a východní blok 1953-1958*. Správný titul je v tiráži na konci knihy.

zovat hlouběji příčiny roztržky. První pokusy o narovnání, inspirované Lavrentijem Berijou, skončily jeho mocenským pádem v červnu 1953.

Kapitola „*Utajená korespondence*“ je zajímavým náhledem do zákulisí jugoslávsko sovětských vztahů v roce 1954. Autor soustřeďuje svou pozornost k osobnosti Josipa Broze Tita. Svrchovaný vládce Jugoslávie se na stránkách této části ukazuje jako nepřekonatelný mistr zákulisních intrik a politického lícitování.

Kapitola „*Omluva Hříšníkovi*“ přesvědčivě dokazuje, jak Tito využil sovětských námluv k disciplinaci nejužšího vedení strany a odmítnutí politického experimentování, což se projevilo odstraněním Milovana Djilase. Vrchol této části práce představuje bouřlivé jednání plné zvrátů mezi Chruščovem a Titem při „kajicnické“ návštěvě sovětského vůdce v Bělehradě na přelomu května a června 1955.

Sbližování stanovisek a lámání hrotů jak v ideologické, tak v zahraničně politické oblasti je námětem pátého oddílu práce nazvané „*Obnovování dávného přátelství*“. Vedle stále značné ideologické blízkosti se zde uplatňovala snaha využít potenciál hospodářské spolupráce především v případech rozvinutějších zemí východního bloku a rozšířit manévrovací prostor jugoslávského státu v mezinárodní politice.

Diferencovaný postoj Titova režimu k ostatním státům tzv. lidové demokracie se odráží v šesté kapitole pod názvem „*Hledání skulinek v sovětském impériu*“. Většina vůdců komunistických stran přistupovala k Jugoslávii podezíravě. Nejlepší styky se podařilo navázat s polskými komunisty, vzhledem ke geografické vzdálenosti a nekomplikované minulosti. Vztahy s některými zeměmi nebyly zatíženy pouze vzpomínkami na roztržku na konci 40. let. V případě balkánských států jako Bulharska a především Albánie vstupovaly do hry reminiscence na národnostní a mezistátní spory z dávné minulosti. Autor to dokládá především na příkladu národnostních konfliktů v Kosovu. V Pelikánově monografii je dobře vidět často arogantní a povýšenecký poměr jugoslávské politiky a diplomacie především vůči Albánii, ale v menší míře i vůči představitelům jiných států sovětského bloku a snaha hrát roli „staršího bratra“.

Autor svou práci končí v okamžiku vyvrcholení sovětsko-jugoslávských vztahů v 50. letech – XX. sjezdem KSSS a Chruščovovým odsouzením Stalina a triumfální návštěvou Tita v SSSR v červnu 1956. Tento Titův triumf, jak autor oprávněně pompézní cestu nazývá, do značné míry určil rámeček a limity budoucích sovětsko-jugoslávských vztahů. Přes vřelá slova se jasně ukazovalo, že není cesty zpět. Jugoslávie již nebyla ochotna stát se řadovým vazalem Sovětského svazu a Moskva nehodlala přenechat Jugoslávii část vlivu na země východního bloku.

Pelikánova práce je velmi cenným příspěvkem pro pochopení specifického období poloviny 50. let minulého století. Stalinova smrt znamenala pro střední a jihovýchodní Evropu konec nehybnosti a zároveň nový počátek; možnost redefinovat a pokusit se najít nová řešení společenských problémů.

Rok 1956 představoval určitý přelom. Denunciace „kultu osobnosti“ ještě neznamena opouštění stalinského způsobu vlády a dohledu nad společností. Druhá polovina tohoto roku ukázala jednoznačně a tvrdě limity těchto změn. Sovětsko - jugoslávská idyla měla jepičí život. Jako iluzorní se ukázaly sovětské snahy o zpětnou integraci do východního bloku a sny titovského vedení stát se alespoň v omezené míře spoluvládcem Sovětů ve východní Evropě. Byl to však počátek nových pragmatických vztahů založených hlavně na jejich oboustranné hospodářské výhodnosti. Jugoslávská „houpačková politika“ lavírování mezi Východem a Západem mohla začít.

Tomáš Chrobák

KONFERENCE A VĚDECKÁ ZASEDÁNÍ

České a německé bádání o Svaté říši římské a Habsburské monarchii od 15. do 20. století – Tschechische und deutsche Forschungen zum Heiligen Römischen Reich Deutscher Nation und zur Habsburger Monarchie vom 15. bis 20. Jahrhundert

Ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze, Mezinárodním centrem pro vědeckou spolupráci a Univerzitou v Tübingen připravil HÚ AV ČR mezinárodní seminář doktorandů a habilitandů, který proběhl ve dnech 9. až 11. 10. 2002 v Malé aule Karolina, a jehož se zúčastnilo více než čtyřicet mladých badatelů z Německa, Anglie, Dánska, Francie, Polska, Ruska a z ČR; jednání probíhala podle dohody v německém jazyce.

Seminář zahájil prof. Dr. Jiří Kraus, prorektor UK pro zahraniční styky, jenž promluvil o důležitosti rozvoje spolupráce mezi univerzitami a vědeckými institucemi na mezinárodním poli. Pracovní program uvedla přednáška prof. Dr. Jaroslava Pánka na téma vývoje současné historiografie v České republice, která osvětlila postupné rozšiřování metodických a tematických přístupů k pojetí českých dějin různých období a zdůraznila snahu o jejich interpretaci a výzkum v širších evropských souvislostech. Další zasedání byla rozčleněna do čtyř bloků, z nichž první dva převzali hostující doktorandi, třetí a čtvrtý pak pražští adeпти doktorských a habilitačních titulů.

V první části, kterou řídil a otevřel přednáškou na téma regionální zkušenosti ze Třicetileté války prof. Dr. Anton Schindling (Universität Tübingen), představila svá témata trojice jeho studentů (M. Ilg, C. Kohlmann a Ch. Schulz), kteří se zabývali zejména dopadem reformačních a protireformačních tendencí do mikrosvětů bádensko-württemberského prostředí, a to na příkladech kultu mučedníků, náboženských rozporů v rámci venkovské obce a vlivu takových poměrů na duchovní činitele.

Druhý blok uvedla přednáška prof. Dr. Dietera Langewiesche (Universität Tübingen) věnovaná problematice národů v období od Francouzské revoluce do I. světové války. V něm přednesli příspěvky tři z jeho doktorandů (E. Godel, Ch. Dowe a Ch. Wolf), kteří se snažili vystihnout různé aspekty této tematiky: od náboženských otázek přes představy studentských hnutí v Rakousko-uherské monarchii až po roli, kterou zde hrály symboly soudobých monarchů.

Uvedení českých bloků se pro starší období ujal Dr. Miloslav Polívka. V této části představili mladí badatelé – v tematicky různorodém spektru – své příspěvky k církevním dějinám (A. Pořízka), k dějinám šlechty v pozdním středověku (R. Šimůnek), k vývoji aristokratického dvora (A. Enneper), k rozdílnému pojetí teologie v českých zemích v raném novověku (A. Kubišta) a ke zbožnosti barokní doby (J. Mikulec). Na přání hostů, kteří si přáli poznat husitskou tradici, vystoupil se souhrnným referátem na toto téma dr. Jiří Kořalka.

Poslední soubor přednášek uvedl doc. Dr. Milan Hlavačka a pražští doktorandi v něm představili rovněž různé badatelské projekty: roli stavů a byrokracie v Habsburské monarchii v raném novověku (P. Mařa), konflikt tradic a inovací na tereziánském dvoře (I. Cerman) a odraz projevů osvícenství v Habsburské monarchii, jak je zaznamenávali francouzští historici (M. Grečková). Další příspěvky sledovaly vnitřní vývoj v jezuitském řádu na konfliktu idejí unifikačních a partikulárních snah (K. Bobková), též bylo nastaveno zrcadlo bouřlivému dění roku 1848 (J. Randák) a přednesen rozbor stranického systému české a moravské politické scény na přelomu 19. a 20. století (P. Cibulka).

Po přednáškách následovaly dlouhé a živé diskuse, v nichž účastníci z různých zemí hledali společná kritéria pro posouzení různých názorů na jednotlivé aspekty rozebíraných problémů. Ve volném čase provázeli zahraniční účastníky po památkách historického centra Prahy A. Kubišta a R. Šimůnek, při exkurzi v Táboře kromě jmenovaných též Z. Vybíral; za to jim všem patří dík. Odbor zahraničních styků a organizační odbor UK v Praze se zasloužily o skvělé zajištění celého průběhu tohoto mezinárodního semináře v důstojných prostorách Karolina. Mezinárodnímu centru pro vědeckou spolupráci i Univerzitě Tübingen náleží poděkování, že tento projekt navrhlo a za podpory Nadace Gerdy Henkelové finančně zajistilo. Mladým badatelům z německých a českých zemí se díky tomu otevřel – tentokrát v Praze – prostor pro to, aby předložili významné výsledky z počátků své vědecké práce, prodiskutovali je na širším mezinárodním fóru a navázali nové kontakty v rámci své generace.

Miloslav Polívka

ZAHRANIČNÍ CESTY

FRANCIE – František Kolář

Paříž 22. - 25. 5. 2002

Zúčastnil se mezinárodního kolokvia *T. G. Masaryk – evropský intelektuál v politice (1850-1937)*, které si kladlo za cíl zhodnotit osobnost zakladatele československého státu a jeho prvního prezidenta a analyzovat jeho působení a přínos nejen v politice, ale také ve filosofii a sociologii. Podrobnější zpráva o této konferenci byla uveřejněna v Českém časopise historickém.

ITÁLIE, VATIKÁN - Aleš Pořízka

Řím 3. 4. - 12. 5. 2002

Účelem pracovního pobytu byla pokračování na přípravě osmého svazku edice *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia* pro období pontifikátu Evžena IV. (1431-1447). Aleš Pořízka pokračoval v excerpci římských archivních a knihovních fondů, které nebyly excerpovány pracovníky meziválečného Českého historického ústavu v Římě.

Ve Vatikánském archivu prošel kromě čtyřech svazků řady *Registra Lateranensia* především 15 dosud neexcerpovaných svazků řady *Registra supplicationum* z období konce Evženova pontifikátu. Vypsal 65 dokumentů, přičemž mohl konstatovat, že ke konci pontifikátu nepřevažují dokumenty, týkající se oblastí Slezska a Lužice, ale jsou zde poměrně hojně zastoupeny i dokumenty, týkající se vlastních českých zemí.

Společně s doc. Pátkovou se ve dnech 11. – 13. 4. zúčastnil konference *Papauté, Offices et charges publiques, XIVe-XVIIe siècle II - carrières et destins - Papstum, Ämter und Behörden (14.-17. Jh.). Karrieren und Schicksale*, během níž navázal důležité kontakty se zahraničními specialisty na papežskou diplomatiku 15. století.

ITÁLIE – Jana Zachová

Milán 22. – 26. 4. 2002

Cílem studijního pobytu v milánském státním archivu (Archivio di Stato di Milano) bylo doplnění a revize archivního výzkumu pro edici *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (RBM) V/4.

ITÁLIE – Pavla Vošahlíková

Řím 12. – 19. 9. 2002

V rámci studijního pobytu excerpovala nejnovější biografickou produkci a srovnávala metodologické postupy. Zároveň doplňovala biografické údaje k prvním dvěma sešitům BSČZ (písmeno „A“ a „B-Bm“). Zúčastnila se rovněž konference pořádané v rámci ESF projektu *The impact of National-Socialist and Fascist Rule in Europe 1939-1945*. V jejím průběhu vystoupila s příspěvkem *School as an instrument of Changing life standards in the plans of the Nazi occupational power*.

ITÁLIE, VATIKÁN – Eva Semotanová

Řím 12. – 19. 9. 2002

Cílem studijního pobytu bylo především první seznámení se s materiály, které se týkají především grantových výzkumných projektů *Historický atlas měst České republiky*, *Fontes Cartographici Bohemiae, Moraviae atque Silesiae*, *Proměny regionu a města Kladska v dějinách střední Evropy*. *Mapy, plány, rekonstrukce*, ale i problematiky historické geografie a dějin kartografie obecně s možností využití získaných poznatků v připravovaných publikacích a při vysokoškolské výuce.

V mapové sbírce knihovny nebyly zjištěny žádné nové bohemikální mapy, které by nebyly známy z odborné literatury a ze středoevropských archivů a sbírek (v České republice, Rakousku, Spolkové republice Německo, Polsku – zejména kopie nejstarších map Českých zemí v atlasech nizozemské provenience ze 16. a 17. století). Oddíl knihovny, věnovaný dějinám kartografie, však obsahoval odbornou literaturu, která není v České republice dostupná. Šlo zejména o katalogy Library of Congress, Geography and Maps, svazky bibliografie k dějinám kartografie z let 1960-1975, *International maps and atlases in print* (1999).

Ke grantu *Historický atlas měst České republiky* se stipendistka seznámila se způsobem zpracování (metodika a technika názvosloví na rekonstrukčních mapách italských a anglických) a s onomastickou literaturou. Rovněž studovala využití vedut pro dějiny měst a jejich editování. Ke grantu *Fontes Cartographici Bohemiae, Moraviae atque Silesiae* byly studovány glóby, které patří k světově nejvzácnější sbírkovým kusům a zachycují generalizovaně rovněž oblast střední Evropy, dále *Der Katalanische Weltatlas vom Jahre 1375* a biografické údaje méně známých autorů kartografických děl českých zemí ze 17. století.

V Musei Vaticani stipendistka dále shlédla mapová kurioza – nástěnné mapy od Ignazia Danti (1536-1586), zobrazující Itálii, a to včetně Sicílie, Korsiky a Sardinie, přehledně i v detailech. Součástí souboru je plán Říma. Mapy jsou

příkladem raně novověké kartografie, bohatě zdobené renesančními kartušemi a parergy.

ITÁLIE, VATIKÁN - Kateřina Valentová

Řím 22. 11. - 9. 12. 2002

Studijní pobyt byl věnován studiu v jezuitském archivu v Římě (ARSI). Původně byl zamýšlen jako 6-8 týdenní a měl být uskutečněn v první polovině roku 2003, ale vzhledem k tomu, že ARSI plánuje na první polovinu roku 2003 rekonstrukci (přepokládána doba znovuotevření je září nebo říjen 2003), byl pobyt uskutečněn v uvolněném, výše uvedeném termínu. Práce v archivu využila pro výzkum ve třech oblastech. První z nich bylo ověření některých pramenných citací nezbytných pro dokončení knihy *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia* (připravováno pro vydavatelství Karolinum). Druhou a nejrozsáhlejší byla příprava edice *Consuetudines provinciae Germaniae*. Pokusila se zachytit ty zmínky v pramenech, které by mohly alespoň částečně pomoci osvětlit procesy vzniku a schvalování konsvetudinářů. Jednalo se především o prozkoumání svazků listů generálů jednotlivých provincií, souborů *Litterae annuae* a dalších generalátních písemností. Celá edice včetně doprovodných statí by měla být dokončena (za dílčí pomoci J. Ciglerové - jazyková stránka textu - a K. Černého - oblasti týkající se nemoci a životospřávy) do dvou až tří let. Třetím, a vzhledem k délce pobytu poněkud okrajovým úkolem, bylo doplnění některých biografických údajů pro zkoumanou skupinu učitelů rétoriky české provincie v letech 1710-40, které by měly sloužit jako zkušební vzorek dat pro připravovanou biografickou databázi jezuitů české provincie. Vycházela zejména z katalogů trienales a elogií v *Litterae annuae* a *Epitomae historiarum*.

MAĎARSKO – Eva Irmanová

Budapešť 20. 5. – 15. 6. 2002

Cílem cesty, která se uskutečnila z prostředků grantu AV ČR *Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska a Maďarska po roce 1989* bylo studium pramenů a literatury vztahující se k zahraniční politice Maďarska po roce 1989, analýza jejích charakteristických rysů a priorit, zejména pak z hlediska jejího vztahu k maďarské menšině v zahraničí a k sousedním státům. Zvláštní pozornost byla pak věnována otázkám tzv. krajanského zákona a současného vztahu Maďarska k dekretům prezidenta republiky, týkajícím se maďarské menšiny na Slovensku po roce 1945.

NĚMECKO – Milan Hlavačka

Jena 20. – 23. 3. 2002

Cílem cesty byla účast na mezinárodní konferenci *Sprachwandel-Kulturwandel in Böhmen vor 1848*, kterou pořádala jenská univerzita společně s Kulturmanagement Weimar. Na konferenci byla referáty zastoupena všechna německá slavistická pracoviště, Univerzita Vídeň, Univerzita Karlova, Masarykova univerzita a Historický ústav AV ČR. Milan Hlavačka přednesl referát na téma *Das vormärzliche Böhmen: Land, Leute, Zustände*.

NĚMECKO – Emil Voráček

Berlín 24. - 26. 4. 2002

Cesta byla uskutečněna na základě pozvání německého odborového svazu IG Metall. Jejím cílem byla účast na 3. mezinárodní konferenci *„Europa sozial gestalten. Die EU-Osterweiterung und ihre Herausforderungen für die Sozialpartner in den Beitrittsländern,“* pořádané Otto Brenner Stiftung, konané ve dnech 25.- 26. 4. v Berlíně v Mendelson-Bau (IG Metall). Byla pořádána ve spolupráci mj. s Friedrich Ebert Stiftung, ale zejména s European Trade Union Institute. Velice kvalitně obsazená konference byla zaměřena na problematiku sociálního partnerství v zemích, které se připravují ke vstupu do Evropské unie. Na této konferenci se jednalo zejména o problematiku významu sociálního dialogu, resp. kolektivního vyjednávání, a následném uzavírání kolektivních smluv. Velice užitečná byla též výměna zkušeností zúčastněných představitelů odborových organizací ze středoevropských zemí. Na jednání se podíleli i odboroví předáci z ČR. V závěrečném panelu, věnovaném otázce sociální regulace pracovních vztahů, vystoupil též E. Voráček.

NĚMECKO – Tomáš Sterneck

Mohuč 8. 1. – 8. 7. 2002

Šestiměsíční studijní pobyt na mohučském Ústavu pro evropské dějiny (*Institut für Europäische Geschichte*) se uskutečnil na základě doktorandského stipendia, které bylo T. Sterneckovi přiznáno německou stranou. Cílem pobytu bylo metodologické zakotvení disertační práce, zaměřené na všestranné zmapování vazeb mezi moravským berním systémem a královskými městy na přelomu 16. a 17. století, a její zasazení do širšího evropského kontextu. Individuální studijní program byl proto zaměřen na excerpování relevantní zahraniční literatury, vztahující se k problematice raně novověkých veřejných financí a jejího odrazu v městských ekonomikách. Jako interní stipendista mohl T. Sterneck především využívat ústavní knihovny, k jejímž přednostem patří velmi bohatý, průběžně doplňovaný fond historickovědních periodik.

Kromě toho čerpal z fondů dalších institucí jak v Mohuči (zejména Knihovny Historického semináře Gutenbergovy univerzity), tak v jiných německých městech (jako zvláště přínosná se ukázala několikadenní návštěva Bavorské státní knihovny v Mnichově). Průběh prací byl průběžně konzultován s vědeckými pracovníky ústavu i ostatními stipendisty, a to jak v rámci pravidelných skupinových setkání, tak při individuálních rozhovorech. O projektu disertace se zaměřením na některé dílčí výsledky vlastního pramenného výzkumu pak T. Sterneck před ústavním plénem referoval v rámci přednášky *Die königliche Stadt Brunn im Steuersystem der Markgrafschaft Mähren vor dem Weissen Berg* s následnou diskusí. Účastnil se také přednášek hostujících německých i zahraničních historiků, které byly ústavem organizovány. Během mohučského pobytu proslovil T. Sterneck společně s německým historikem-bohemistou R. Melvillem před členy místního turistického klubu popularizačně pojatou přednášku o českých dějinách. Zájem posluchačů z Porýní o historické proměny vztahů mezi česky a německy mluvícím obyvatelstvem našich zemí potvrdila celá řada pozoruhodných dotazů. Vedle vlastní badatelské práce přispěla studijní cesta k navázání odborných i osobních kontaktů s historiky nejen ze Spolkové republiky, nýbrž také z dalších evropských i mimoevropských států.

NĚMECKO – Emil Voráček

Bad Godesberg, Bonn, Siegen 23. - 24. 5. 2002

Cílem krátkého pobytu bylo konkrétní sjednání již připravovaného sborníku „*Über Beneš-Dekrete: Nachkriegsordnung oder ethnische Säuberung?*“, který bude vydán nakladatelstvím LIT Verlag (Münster), ve spolupráci s Europäische Akademie Otzenhausen. Na sborníku se budou podílet polovinou němečtí a čeští autoři, z nichž větší část působí v Historickém ústavu AV ČR. Cílem sborníku bude poskytnout zainteresovanému německému čtenáři hutnou formou odborný výklad základních momentů spojených suvedenou tematikou. Vzhledem k tomu, že v Německu vycházejí zejména obsáhlé monografie, které však sleduje pouze úzká vrstva odborníků, usilují editoři sborníku - prof. H. Timmermann (Europäische Akademie Otzenhausen), prof. R. Kipke (Univ. Siegen) a dr. E. Voráček - o zpřístupnění základních znalostí všem zainteresovaným čtenářům. Tematicky sborník vychází ze širšího, komparativně pojatého pohledu. Sborník bude v základních otázkách vždy obsahovat stať českého a německého historika, tak, aby čtenář sám mohl posoudit v čem se odborníci z obou historických obcí shodují a v čem naopak spočívají rozdíly. Cílem sborníku je přispět ke vzájemnému porozumění, i k lepšímu porozumění části našich společných dějin.

NĚMECKO – Jaroslav Pánek

Essen 10. – 13. 7. 2002

Na pozvání prof. Paula Müncha, předsedy německé společnosti pro raný novověk (Arbeitsgemeinschaft „Frühe Neuzeit“) při Svazu historiček a historiků Německa, se zúčastnil mezinárodní konference *Historische Jubiläen: Genese, Ziele, Funktionen und Inszenierungen privater und öffentlicher Erinnerung*, kterou k 30. výročí svého trvání uspořádala Univerzita Essen. Na konferenci, jejímž cílem byla tematizace jubileí v současné historiografii, přednesl tři diskusní příspěvky, věnované obecným problémům (výběr aspektů „duchovních“ dějin oproti politickým dějinám u národů bez kontinuální státnosti, významová rozpornost jubilejně připomínaných událostí a „postjubilejní“ působení historických událostí) a specifickým bohemikálními otázkám (komeniánská jubilea jako problém přechodu od skupinové resp. konfesijně vyhraněné přes národní až po obecnou recepci, ritualizace jubilejních oslav v Československu 70. a 80. let 20. století).

NĚMECKO – Jaroslav Šebek

Kolín nad Rýnem 15. – 19. 7. 2002

Účastnil se konference *Integration der Vertriebenen in Deutschland – Veränderungen in Kirche und Gesellschaft. Bestandsaufnahme, Sicherung der Quellen und Forschungsperspektiven*, kterou pořádal Institut für ostdeutsche Kirchen- und Kulturgeschichte. V jejím rámci přednesl referát *Zur Geschichte des Erfahrungsraumes: Konzepte zur Religionsgeschichte der böhmischen Länder*. Věnoval se v něm reflexi česko-německých vztahů v české historiografické produkci po roce 1945 se zaměřením na problematiku výzkumu církevních dějin. Součástí konference byla exkurze v Kommission für Zeitgeschichte v Bonnu a návštěva Rhöndorfu, rodiště kancléře Konrada Adenauera.

NĚMECKO – Jaroslav Pánek

Lipsko 22. – 23. 7. 2002

Uskutečnil služební cestu do Lipska, kde se v partnerském ústavu Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas zúčastnil hodnocení pokračujících a nově zahajovaných projektů GWZO (členy osmičlenného evaluačního grémia jsou dále profesori univerzit Bern, Göttingen, Kiel, Mohuč, Münster a Řezno). Z hlediska perspektivní spolupráce mezi GWZO a Historickým ústavem AV ČR si zaslouží zvláštní pozornost témata Jagellonci v umění a kultuře střední Evropy 1454-1572, Konfesionalizace ve středovýchodní Evropě 1550-1700 (s výrazným zaměřením na české země), Proměny elit a společenská modernizace ve středovýchodní Evropě 1750-1914

a Vizualní a historické kultury středovýchodní Evropy v procesu státní a společenské modernizace od roku 1918. V souvislosti s prvním uvedeným tématem navrhl, aby GWZO se syntetickými výsledky svého výzkumu vystoupil na VII. kongresu středoevropských a východoevropských studií (Berlín 2005) a aby tuto prezentaci koordinoval s Českým národním komitétem pro středoevropská a východoevropská studia, který předložil námět na uspořádání table ronde věnovaného jagellonské tématice; vzhledem k dobrým předpokladům GWZO pro koordinační činnost v tomto směru je i v zájmu uvedeného Českého národního komitétu, aby vstoupil do kontaktu s kolegy v Lipsku. Mezinárodnímu evaluačnímu grémiu představil činnost sítě středoevropských historických ústavů a prezentoval novou ročenku *Historia Europae Centralis*. Na okraji evaluačního řízení jednal o pokračování spolupráce v oblasti církevních dějin českých zemí (Winfried Eberhard), zintenzivnění podílu partnerských ústavů na přípravě ročenky *Historia Europae Centralis* (Frank Hadler) a zpracování bohemikální tematiky GWZO za účasti tamních českých historiků (Jiří Fajt, Petr Mařa).

NĚMECKO – Jaroslav Pánek, Miloslav Polívka

Halle an der Saale 13. 9. 2002

Jaroslav Pánek byl pozván na tamní 44. sjezd německých historiků, aby v sekci *Die Tradition einer multinationalen Reichsgeschichte heute. Historiographische Konzepte im Umgang mit dem Alten Reich und der polnisch-litauischen Adelsrepublik* proslovil vyžádanou přednášku *Der tschechische Blick auf die Reichsgeschichte im Zusammenhang mit der spezifischen Stellung des böhmischen Staates*. Po ní následovala rozsáhlá diskuse, která se týkala základů české státnosti ve středověku a raném novověku, paralel a rozdílů českého a rakouského státu ve vztahu ke Svaté říši římské, vlivu husitství a reformace na česko-německé vztahy, perspektiv české historiografie při výzkumu německých dějin a řady dalších témat. Mezitím M. Polívka uskutečnil prezentaci nových publikací Historického ústavu AV ČR a na velké kongresové výstavě německé historické literatury zakoupil nové publikace k německým a obecným dějinám pro ústavní knihovnu.

NĚMECKO – Jana Brabencová, Marie Makariusová

Mnichov 16. – 27. 9. 2002

Studijní pobyt v rámci grantu BSČZ byl zaměřen ke studiu archivních a dokumentačních materiálů a konzultacím na biografickém pracovišti Sudetoněmeckého slovníku v Collegiu Carolinu. V knihovně Sudetoněmeckého domu a ve Státní knihovně excerpovali nejnovější přírůstky německé biografické produkce, vztahující se k českým zemím.

NĚMECKO – Jaroslav Pánek

Berlín 13. 10. 2002

Cesta se uskutečnila v návaznosti na předchozí jednání zástupců AV ČR, Max-Planck-Institut für Wissenschaftsgeschichte a berlínské společnosti Comenius-Garten, a to na pozvání prof. Jürgenena Rennena a dalších vedoucích pracovníků ústavu MPIWG v Berlíně. J. Pánek se zúčastnil projednání nových možností česko-německé spolupráce (Comenius-Professur v Berlíně a Einstein-Professur v Praze), která se má mj. týkat výzkumu rudolfínské doby. Vzhledem k tematickému zaměření diskuse proslovil přednášku na téma *Aktuelle Probleme der Erforschung der rudolphinischen Zeit* a rozebral provizorní německý návrh na formulaci projektu *Laienwissenschaft. Das Thema der Werkstatt des Wissens für die Jahre 2004 bis 2008*. Seznámil se rovněž s postupem digitalizace pramenů k dějinám vědy; o možnostech spolupráce informoval vedení Akademie věd ČR.

NĚMECKO – Pavla Vošahlíková

Mnichov 14. – 18. 10. 2002

V rámci studijního pobytu doplňovala biografické údaje do připravovaných dvou prvních sešitů BSČZ (písmeno „A“ a „B-Bm“). Zúčastnila se také konference *Die Slowakei. Neue Impulse der Forschung*, kde přednesla příspěvek *Tschechisch-slowakische Beziehungen im Spiegel der Sozialgeschichte*.

NĚMECKO – Josef Žemlička

Münster 14. – 17. 10. 2002

Zúčastnil se mezinárodního sympózia *Städte und Regionen*, které bylo uspořádáno k počtě životního jubilea prof. Petera Johanka (mj. člena redakční rady Historického atlasu měst ČR). V jeho rámci přednesl referát *Die*

mittelalterliche Stadt in Böhmen und Mähren als Objekt der medievistischen Forschung. Bilanz und Perspektiven.

NIZOZEMÍ - Jaroslav Pánek

Amsterdam 31. 8. - 3. 9. 2002

Jako předseda Českého národního komitétu historiků se zúčastnil valného shromáždění Mezinárodního komitétu historických věd. První - neformální - část zasedání se konala v Rijksmuseum a byla věnována problematice prezentace národních dějin ve světových muzeích (*Presenting National History. Can it be Done?*, 1.9.). Druhou - oficiální - část zasedání hostil Mezinárodní ústav pro sociální dějiny v Amsterdamu (2. - 3. 9.) a byla v celém rozsahu soustředěna k přípravě XX. mezinárodního kongresu historických věd (Sydney, červenec 2005). Vzhledem k mnohonásobně vyššímu počtu námětů na specializovaná témata a kulaté stoly, jež navrhly jednotlivé národní komitétu, mezinárodní komitét původně nepřijal vůbec žádný námět z České republiky, Polska, Slovenska či Maďarska. Po zevrubném projednání společných zájmů a participace na uskutečnění námětu se podařilo spojit hlasy všech čtyř národních komitétů ze středovýchodní Evropy (prof. Janusz Żarnowski, předseda, a prof. Stanisław Bylina, místopředseda Polského národního komitétu historiků; prof. Jaroslav Pánek, předseda Českého národního komitétu historiků; prof. Dušan Kováč, předseda Slovenského národního komitétu historiků; dr. Attila Pók, místopředseda Maďarského národního komitétu historiků). Poté bylo oproti původnímu návrhu Mezinárodního komitétu historických věd dne 3. 9. prosazeno jako společný námět specializované téma *Politická kultura ve střední Evropě v evropském a světovém kontextu*. Představitelé zainteresovaných národních komitétů se dohodli na uspořádání předběžných mezinárodních konferencí o dějinách politické kultury ve středověku a raném novověku (v České republice) a v 19.-20. století (v Polsku); jejich výsledky budou shrnuty ve společné publikaci (v angličtině), která bude předložena jako jeden z podkladů k jednání kongresu v Sydney.

POLSKO - Bohuslav Litera

Varšava 9. – 14. 6. 2002

Krátkou zahraniční cestu do Varšavy využil k vyhledání několika časopisů a knih v polských knihovnách, které nejsou v ČR k dispozici a v nichž byly publikovány důležité dokumenty, ke konzultacím s polskými odborníky (prof. P. Wiczorkiewicz) a v neposlední řadě k nákupu polské a ruské odborné literatury. Za pobytu se zúčastnil diskuse u kulatého stolu na téma „*Stosunki wojskowe polsko-razdieckie 1955-1984*“, kterou uspořádal Institut Studiów

Politycznych PAN a přednesl zde diskusní příspěvek „*Aplikace Brežněvovy doktríny*“.

POLSKO – Eva Semotanová

Kladsko 29. – 30. 8. 2002

Cílem cesty bylo studium pramenů ze sbírek Muzea kladské země v Kladsku (Muzeum ziemi kłodzkiej). Pro Atlas dějin Kladska (grant AV ČR, *Proměny regionu a města Kladska v dějinách střední Evropy. Mapy, plány, rekonstrukce*) Eva Semotanová prostudovala, analyzovala a popsala pro souborný soupis map regionu 20 map a plánů Kladska a města Kladska od 17. století do první poloviny 20. století. K nejcennějším patřily kopie Scultetovy mapy Kladska z roku 1626 v amsterodamských atlasech Janssonia a Blaeua, mapy města Kladska s okolím z období slezských válek se zákresem válečných tažení a obléhání města a podrobný plán města Kladska z konce 19. století v měřítku 1: 4500. Vybrané jednotlivosti budou fotografovány pro zmíněný atlas. V rámci cesty byla sjednána další spolupráce s polskými historiky, pracovníky muzea a rovněž s pracovníky mapové sbírky Zakladu Narodowego im. Ossolińskich ve Vratislavi, kde se nachází další cenné kartografické materiály k územnímu vývoji Kladska.

POLSKO - Jaroslav Pánek

Cieszyn 4. 9. 2002

Zúčastnil se konference *Samorządowość i elity władzy w Cieszynie na przestrzeni wieków*, věnované dějinám měst v souvislosti s přípravou rozsáhlé (několikasvazkové) syntézy *Dzieje miasta Cieszyna*. Přednesl jeden z vyžádaných srovnávacích referátů *Miasta i władza feudalna w Czechach na początku nowożytności*, který bude otištěn v monotematickém sborníku.

POLSKO – Josef Žemlička

Toruń 11. – 15. 9. 2002

Účastnil se řádného zasedání Commission internationale pour l'histoire des villes, které bylo spojeno s konferencí *The Image and Reception of the Town and Urban Society within the Hansa Area in the Middle Ages and Modern Times*. Přednesl zde informace o pokračujících pracích na Historickém atlasu měst České republiky.

POLSKO – Pavla Vošahlíková

Varšava 25. – 28. 9. 2002

Zúčastnila se konference *Seksualność i kultura. Społeczno – kulturowe uwarunkowania wychowania seksualnego, doborów małżeńskich i poznania modelu małżeństwa w XIX i XX wieku*, kde přednesla referát *Rozwód w czieskich ziemiach w 19 i na początku 20 stulecia*.

POLSKO - Jaroslav Pánek

Włodawa a Lublin 10. - 15. 10. 2002

Zúčastnil se konference *Polacy w Czechach - Czesi w Polsce X-XVIII w.*, kterou ve Włodawie (11.-13. 10. 2002) uspořádaly Komisa Dziejów Czech i Stosunków Polsko-Czeskich, Instytut Historii UMCS a Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych przy Uniwersytecie Wrocławskim. Na konferenci přednesl referát *Biskup Stanisław II. Pawłowski, Polacy i Czesi (Pralat, polityk i mecenas pośrednikiem pomiędzy dwoma sąsiednimi narodami)*, podílel se na rozsáhlé diskusi a předsedal půldennímu zasedání, věnovanému dějinám česko-polských vztahů ve středověku. Jako host se 11. 10. zúčastnil řádného zasedání Komise Dziejów Czech i Stosunków Polsko-Czeskich Komitetu Nauk Historycznych PAN. Dne 14. 10. na pozvání Instytutu Historii Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej v Lublinu proslovil přednášku *Przemiany modelu sąsiedztwa w czesko-polskich stosunkach na przestrzeni wieków*. Nakoupil rovněž nové polské publikace pro knihovnu Historického ústavu AV ČR.

POLSKO – Jana Zachová

Vratislav 14. – 17. 10. 2002

V rámci studijního pobytu provedla v archivu (Archiwum Państwowe Wrocław) a v knihovně (Biblioteka Uniwersytecka Wrocław) revizi údajů pro poznámkový aparát a ověření a doplnění materiálů z kopií pro edici RBM V/4.

POLSKO – Roman Baron

Varšava 12. - 24. 11. 2002; 8. - 21. 12. 2002

Cesty se uskutečnily v rámci meziústavní výměny mezi Historickým ústavem AV ČR a Historickým ústavem Polské akademie věd (dále IH PAN). Jedním z cílů studijního pobytu v Polsku byla zamýšlená příprava studie *Politická*

kultura v moderní polské historiografii. Proto navštěvoval knihovny Varšavské univerzity (dále UW), katedry dějepisu UW, Fakulty politických věd a žurnalistiky UW, IH PAN a Národní knihovnu. Průběžně následovala konzultační setkání s prof. Markem Kazimierzem Kamińským z IH PAN, prof. Jerzym Tomaszewským z UW a s prof. Annou Żarnowskou z UW. Vstřícnost polských hostitelů umožnila také navázání osobních kontaktů s vedením IH PAN, účast na několika zasedáních Oddělení dějin 2. světové války a totalitních systémů IH PAN (vedoucí oddělení prof. Jerzy Borejsza) a proslovení referátu *Stosunki polsko-czechosłowackie we współczesnej historiografii czeskiej* na půdě ústavu. Z mnoha diskusních setkání pořádaných IH PAN se zúčastnil například debaty s Andrzejem Romanowským z Jagellonské univerzity v Krakově, autorem knihy *Jak oszukać Rosję?* Diskusi o jedné ze stěžejních dlouhodobých otázek polské zahraniční politiky a novodobých dějin polského národa - o vztazích s Ruskem - řídil prof. Marian Marek Drozdowski. Účast v mnohém přesahovala historickou obec, o čemž svědčí jména účastníků jako je např. Jan Nowak-Jeziorański – dlouholetý ředitel polské sekce rozhlasové stanice Svobodná Evropa. Podnětná byla rovněž přednáška šéfredaktora významného (již od konce 2. světové války) krakovského týdeníku „*Tygodnik Powszechny*“, která se konala v aule Adama Mickiewicze na Varšavské univerzitě. Kněz Adam Boniecki se za účasti asi třech stovek posluchačů zamýšlel nad otázkou *Czy Polacy powinni się wstydzić własnej historii?* V následné diskusi zazněly názory bývalého ministra zahraničí Polské republiky prof. Władysława Bartoszewského a předsedy Ústavu národní paměti (Instytut Pamięci Narodowej; www.ipn.gov.pl) prof. Leona Kierese. Týkaly se hlavně problému polsko-židovského soužití. Seznámil se s obsahem fondů k problematice československo-polských vztahů (1918-1939) v Archivu akt nowych. Ke konci pobytu se zúčastnil zasedání představitelů národních komitétů historiků z České republiky a Polska (20. 12. 2002). Využita byla příležitost k nákupu odborné polské literatury.

POLSKO - Jaroslav Pánek, Miloslav Polívka

Varšava 19. - 20. 12. 2002

(1) Hlavním cílem cesty bylo jednání s ředitelem Institutu Historii PAN prof. Stanisławem Bylinou o spolupráci mezi Historickým ústavem AV ČR a IH PAN při přípravě dvou konferencí o dějinách politické kultury ve střední Evropě od středověku do 20. století, které se uskuteční v roce 2004. (2) Dále došlo k jednání mezi představiteli Polského národního komitétu historiků (předseda Janusz Żarnowski, místopředseda Stanisław Bylina) a Českého národního komitétu historiků (předseda Jaroslav Pánek) o organizaci specializovaného tématu *Dějiny politické kultury ve střední Evropě v evropském a světovém kontextu* pro XX. mezinárodní kongres historických věd v Sydney

roku 2002. Vzhledem k tomu, že se Polský a Slovenský národní komitét historiků připojily k podnětu, který vzešel z české strany, navrhli představitelé Polského komitétu toto složení organizačního týmu: organizátor Jaroslav Pánek, spoluorganizátoři Stanisław Bylina a Miloslav Polívka, moderátor (diskutant) Dušan Kováč; tento návrh oba národní komitéty obratem sdělily Mezinárodnímu komitétu historických věd, který sestavuje definitivní program kongresu v Sydney. (3) Do Varšavy byla rovněž svolána mezinárodní redakční rada ročenky *Historia Europae Centralis*, jejímž vedoucím redaktorem je Miloslav Polívka. Rada zhodnotila první vydané číslo a dohodla obsahovou náplň urychleně připravovaného druhého ročníku HEC. (4) V souvislosti s jednáním byly v Instytutu Historii PAN prezentovány nové publikace HÚ AV ČR a provedena výměna knih mezi oběma ústavy. Kromě toho M. Polívka zakoupil pro knihovnu HÚ AV ČR důležité katalogy výstavy *Imago Poloniae*, která se konala na Královském zámku ve Varšavě.

RAKOUSKO – Milan Řepa

Vídeň 1. 10. 2001 – 31. 3. 2002

Čtyřměsíční stipendium na Universität Wien získal jako postgraduální student Masarykovy univerzity v rámci projektu Erasmus. Studijní pobyt věnoval přípravě disertační práce *Poetika českého dějepisectví*. Využil toho, že jako student měl přístup do univerzitních knihoven (Hauptbibliothek, Fachbibliothek für Geschichte), kde studoval německy, anglicky a francouzsky psanou literaturu týkající se problematiky teorie vyprávění, teorie a dějin historiografie a především práce, které se zabývají formální stránkou či pomyslným poetickým rozměrem dějepisných děl. Jednalo se tedy o monografie, které mohou sloužit jako modelové pro obdobnou analýzu českých textů. Vybavenost univerzitní knihovny umožnila excerpovat většinu titulů, jež o zvolené problematice pojednávají. Jejich počet svádí ke konstatování, že v této, ryze teoretické části celku dějin a teorie dějepisectví, došlo k určité hypertrofii. Toto podezření umocňuje ještě zjištění, že jen málo autorů se věnovalo formálnímu rozboru konkrétních historických prací, a že naopak převládá jistý apriorismus. To je do značné míry způsobeno i tím, že se této problematice věnují více filozofové, jazykovědci a literární vědci než historikové. V rámci svého stipendijního pobytu, jehož hostitelem byl Institut für Slawistik, vedl společně s dr. Gertraude Zand jednosemestrové konverzatorium *Ausgewählte Werke der alttschechischen Literatur*, na kterém se podílel především tím, že rozebíraná literární díla zasazoval do širšího kontextu středověkého myšlení a českých středověkých dějin. Zájem rakouských studentů o starší českou literaturu i české středověké dějiny byl obdivuhodný; zajímali se zvláště o nejnovější odbornou literaturu o českých středověkých dějinách.

RAKOUSKO – Radomír Vlček

Vídeň 6. 2. - 8. 2. 2002; 18. 4. - 20. 4. 2002; 16. 5. - 18. 5. 2002

Cesty se uskutečnily v rámci řešení grantového úkolu GA AV ČR *Slovanství v procesu formování novodobého českého národa. (České politické myšlení a praxe.)* Výzkum byl prováděn ve vídeňské Nationalbibliothek, v knihovně vídeňského Ost- und Südosteuropa Institution, knihovně Institut für Ost-und Südosteuropaforschung der Universität Wien a v Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Zaměřen byly především na aktualizaci textu monografie *Ruský panslavismus – realita a fikce* a na pramenný výzkum ke studii *Ruský panslavismus a národy Habsburské monarchie*. Tato studie bude v ústní podobě přednesena na mezinárodní konferenci *Rusko a národné hnutia v Habsburskej monarchii do prvej svetovej vojny*, která se uskuteční v říjnu 2002 v Banské Bystrici.

RAKOUSKO – Milan Řepa

Vídeň 10. 4. 2002

Cílem jednodenní zahraniční cesty byla příprava článku *Devatenácté století v soudobé francouzské historiografii*. Navštívil Fachbibliothek für Geschichte Vídeňské univerzity, kde procházel některé přehledy o francouzském dějepisectví posledních třiceti let.

RAKOUSKO – Josef Harna

Vídeň 27. 5. – 7. 6. 2002

Dvoutýdenní pobyt ve Vídni byl věnován studiu nové zahraniční literatury k otázkám krize demokracie v Evropě v období před druhou světovou válkou. Především šlo o studium fondů Rakouské státní knihovny. Cílem bylo získat relevantní data a shromáždit aktuální stanoviska zahraničních historiků a politologů k tomuto tématu. Jde o součást heuristiky zaměřené na srovnávací výzkum umožňující nalézt objektivnější stanoviska k posouzení charakteru politického systému meziválečného Československa 30. let 20. století.

RAKOUSKO – Jan Novotný

Vídeň 27. 5. – 7. 6. 2002

V souvislosti s dokončováním redakčních prací hesel prvního sešitu BSČZ byl výzkum zaměřen k prověření a doplnění biografických a bibliografických dat.

Zvláštní pozornost byla věnována nejnovější zahraniční encyklopedicko biografické produkci u nás zatím vesměs nedostupné, což dokazuje i skutečnost, že většina autorů hesel neměla tato díla k dispozici a nemohla je heuristicky využít. Týká se to např. monumentálního oborového slovníku *Allgemeines Künstlerlexikon*, kde i pro české realie informační hodnota hesel často výrazně přesahuje citované slovníky starší. Podobně je tomu i u některých dalších nových biografických lexikonů (např. *Österreichisches Personen Lexikon*). Výsledky bádání byly po návratu zapracovány do zredigovaných hesel BSČZ. Během pobytu došlo k přijetí u nového ředitele *Österreichisches Biographisches Lexikon* prof. dr. Grössera a k projednání další konkrétní spolupráce s pracovníky tohoto ústavu.

RAKOUSKO – Jana Brabencová, Marie Makariusová

Vídeň 22. 5. - 4. 6. 2002

Studijní pobyt byl uskutečněn na základě akademické výměny, která je zaměřena ke vzájemnému předávání informací mezi pracovištěm Biografického slovníku českých zemí a *Österreichisches Biographisches Lexikon*. V partnerské instituci se M. Makariusová s J. Brabencovou věnovaly konzultacím ke společně připravovaným heslům pro oba slovníky a seznámení se s novými přírůstky knihovny a dokumentace ústavu. Dále se věnovaly studiu literatury v Rakouské Národní knihovně. Excerpovaly u nás nedostupné prameny, například starší ročníky následujících periodik: *Almanach der österreichischen AW*; *Lexikon zur deutschen Musikkultur. Böhmen, Mähren, Schlesien*; *Isergebirger u. ihre Schmuckindustrie* a *Historisches Ärztelexikon für Schlesien*.

RAKOUSKO - Pavel Cibulka

Vídeň 2. – 8. 6. 2002; 16. – 22. 6. 2002

Cílem studijního pobytu bylo shromáždění podkladů pro připravovanou edici *Politické programy českého národního hnutí (1848-1849)*. Zároveň studoval německé publikace o revolučním období 1848-1849.

RAKOUSKO – Pavla Vošahlíková

Vídeň 3. – 28. 6. 2002

Věnovala se studiu materiálu k BSČZ a k monografii *Rakousko v dílně lidskosti*. Studovala zejména novinky biografické literatury a dobové tisky a časo-

pisecské polemiky z doby uzavření a zrušení konkordátu mezi rakouskou vládou a papežským státem.

RAKOUSKO – Jaroslav Šebek

Vídeň 27. – 28. 6. 2002

Cílem cesty bylo jednání s představiteli Komise Rakouské biskupské konference *Iustitia et pax* o konečné podobě deklarace České a Rakouské biskupské konference k problematice vývoje česko-rakouských vztahů v minulosti i v současnosti. Jaroslav Šebek vypracoval pro toto jednání přehled vývoje česko-rakouských vztahů v církevní sféře ve 20. století.

RAKOUSKO - Radomír Vlček

Vídeň, 11. 9. - 13. 9. 2002; 14. 10. - 18. 10. 2002; 7. 11. - 18. 11. 2002; 28. 11. - 30. 11. 2002; 12. 12. - 16. 12. 2002

Cílem těchto studijních cest bylo studium literatury a pramenů k problematice slovanství národů habsburské monarchie navazující na doposud prostudované archivní a knižní fondy ve vídeňském Haus-, Hof- und Staatsarchivu, Národní knihovně a knihovně Ústavu východních dějin vídeňské univerzity. Všechny cesty se uskutečnily v rámci plnění grantu GA AV ČR *Slovanství v procesu formování novodobého českého národa. České politické myšlení a praxe*. Zvláštní pozornost přitom byla věnována přípravě referátu, resp. příspěvku pro sborník z konference *Rusko a slovanské hnutia v Habsburské monarchii* konané na konci října v Banské Bystrici.

RAKOUSKO - Milan Hlavačka

Vídeň 2. - 4. 10. 2002

Zúčastnil se mezinárodního symposia *250 let výuky cizích jazyků v rakouské armádě na příkladu češtiny*. Symposium uspořádala Zemská vojenská akademie Vídeň, konkrétně lektor českého jazyka na této akademii plukovník dr. Josef Ernst, velitel zemské akademie generál Raimund Schittenhelm a velitel Tereziánské vojenské akademie ve Vídeňském Novém Městě Karl-Heinz Fitzal. Podnět k velice zajímavému a odborně přínosnému sympoziu zavdalo kulaté výročí vzniku vojenské akademie - Tereziána - právě před čtvrt tisíciletím, kde byla tehdy vedle jiných jazyků habsburské monarchie vyučována také čeština. Samotný vědecký program se zabýval historií výuky češtiny v rakouské armádě (viz referáty Josefa Ernsta o výuce češtiny na rakouských vojenských zařízeních v 18. a 19. století, Petera Broucka o mnoho-

jazyčnosti c. a k. armády, Marcely Husové o možnostech získání jazykových znalostí v českých a uherských garnizonách a jejich využití pro literární činnost, Václava Petrboka o literární činnosti vojenských lektorů češtiny na tereziánské akademii, Stefan M. Newerkly, Lumíra Klimeše a Petra Havla o vzniku české vojenské terminologie, Josefa Vintra o postavení češtiny v monarchii v 18.století a Lumíra Klimeše o českém jazykovém purismu), výukou češtiny v současnosti (viz referáty Jany Kozílkové o výuce jazyků na Vojenské vysoké škole ve Vyškově, Jaroslava Bušiny o jazykovém Institutu pro vzdělávání zahraničního vojenského personálu v Brně, Georga Podlipného o výuce češtiny na jazykovém ústavu rakouského Bundesheeru či Viktora Petiokyho o překladatelské službě v armádě) a zároveň byl doprovázen návštěvou Tereziánské vojenské akademie ve Vídeňském Novém Městě a kladením věnců k znovuobjevenému (zásluhou plukovníka dr. Josefa Ernsta) a očištěnému (zásluhou českého velvyslance v Rakousku dr. Jiřího Gruši) hrobu zakladatele katedry češtiny na Tereziánu generála Milota Zdirada Poláka. Slavnostní řeč na hřbitově ve Vídeňském Novém Městě přednesl velvyslanec ČR v Rakousku dr. Jiří Gruša. Sympozium se vyznačovalo přátelskou atmosférou, dokonalou (vojenskou) organizací a nadstandardní pohostinností rakouských uniformovaných i neuniformovaných kolegů. Zájemci o dějiny výuky češtiny v rakouských císařských i republikánských vojenských i nevojenských složkách se mohou těšit v první polovině roku 2003 na sborníkové vydání přednesených referátů.

RAKOUSKO, SLOVENSKO – Pavla Vošahlíková

Vídeň, Bratislava 18. – 23. 11. 2002

V rámci studijní cesty do Vídně a Bratislavy se věnovala shromažďování údajů pro potřeby BSČZ (zejména údajů o tiskařích a vydavatelích, kteří působili v českých zemích od 17. do 19. století). Současně proslovila v Bratislavě přednášku *Reklama v dějinách*.

RAKOUSKO – Milan Hlavačka

Vídeň 11. – 16. 11. 2002; 2. – 6. 12. 2002; 16. – 20. 12. 2002

V rámci pobytů se věnoval studiu vybraných materiálů v Österreichischer Staatsarchiv a Allgemeines Verwaltungsarchiv, které se týkaly dějin samosprávy v Čechách v letech 1848-1918.

RUSKÁ FEDERACE - Emil Voráček

Moskva 3. 6. – 3. 7. 2002

Cesta byla zaměřena zejména na archivní výzkum. V souvislosti s daným tématem, byla též konzultována řada otázek s příslušnými ruskými odborníky zejména v Ústavu ruských dějin a Ústavu slavistiky RAV.

Tématicky byl výzkum zaměřen dle projektu, na němž se podílí s dr. Literou a prof. Wannarem: *Stalin a sebedestrukce bolševiků. Formování stalinského systému moci v SSSR 1932-1939*. Současně však vychází z delší řady výzkumů, které provádí dlouhodobě v ruských ústředních archivech; vzhledem k tomu, že v posledních výzkumech věnoval hlavní pozornost materiálům stranickým, soustředil se tentokrát na archivní materiály „státní provenience“.

Pozornost zaměřil zejména na fondy GARF (*Государственный архив Российской Федерации*) a RGAE (*Российский государственный архив экономики*). V GARF se vzhledem k nedávnému uvolnění podkladových materiálů Rady lidových komisařů SSSR z 20. - 40. let soustředil na fond R - 5446, „*Управление делами Совнаркома СССР и Экономсовета при СНК СССР*“ za léta 1933-1939. Jedná se o materiály původně tajné a přísně tajné, podkladové materiály, analýzy, jakož i příslušná usnesení RLK. Obdobně tomu je i s fondy RGAE; vzhledem k již dříve provedeným výzkumům se mohl zaměřit na detailnější výzkum fondů s materiály Gosplanu z 30. let, zejména na korespondenci s nadřízenými instancemi.

V rámci konzultací se soustředil na některé praktické problémy výzkumu. S Vlad. Nevežinem (Institut Rossijskoj istorii RAN) opět důkladně konzultoval skutečnost, kterou si ověřil již dřívějšími výzkumy. Jedná se o to, že v archivu archiv RGASPI (Rossijskij gosudarstvennyj archiv social'no političeskich issledovanij; tj. bývalý ústřední archiv KSSS), jsou předkládány ke studiu materiály různé úrovně zpracování, a badatel se musí rychle zorientovat a požadovat materiály, které jsou nejpřínosnější. Bude proto užitečné vydat ve spolupráci s ruskými kolegy alespoň u některých klíčových materiálů všechny verze souběžně.

Vzhledem k tématu, kterým se E. Voráček zabývá, t.j. formování politického mechanismu stalinismu, pokusil se pramenně vyhledat a studovat dokumenty k fungování vlastního aparátu v Kremlu. V této souvislosti prostudoval materiály, týkající se likvidace Postyševa (představitel regionální úrovně aparátu VKS(b)), Jenukidzeho (náčelník správy Kremlu), Bucharina (poslední významný oponent Stalina). Tyto osobnosti vybral ve smyslu detailních sond. Podrobnější stať k uvedeným problémům uveřejní na stránkách Slovanského přehledu.

V průběhu pobytu přednesl na zasedání vědecké rady Ústavu slavistiky RAV přednášku *Současná diskuse k dekretům prezidenta E. Beneše v ČR a v Německu*. Populárněji laděnou přednášku se stejným tématem prezentoval na

setkání moskevských příznivců Karla Čapka. Velvyslancem J. Baštou byl zároveň požádán, aby téma též přednesl diplomatickému personálu velvyslanectví ČR v Moskvě. Diskuse na všech třech úrovních byly velice bohaté. 28. června se zúčastnil vědecké konference *Zahraniční politika Sovětského svazu vůči socialistickým zemím v období perestrojky*, pořádané tzv. „Gorbačov fondem“ (t.j. Mezinárodním fondem sociálních a politologických výzkumů v Moskvě). Přednesl příspěvek *M. Gorbačov a Československo*. Vycházel v něm především z dosud nepublikovaných materiálů. Text vystoupení je uveřejněn na webových stránkách fondu (www.gorby.ru), širší verze v připravovaném sborníku. Současně se stal členem koordinační rady již běžícího výzkumného projektu, který bude zahrnovat badatele z celé řady zemí. Konference se zúčastnily přední osobnosti vedení bývalého SSSR, mj. M. Gorbačov, V. Zagladin, V. Medvedev, poradce Gorbačova N. Černjajev, bývalý ministr zahraničních věcí A. Bessmertnych a další. V rámci konference měl dvouhodinovou besedu s M. Gorbačovem, otázky se týkaly jeho pohledu na situaci v Československu v 80. letech minulého století.

RUSKÁ FEDERACE – Radomír Vlček

Moskva 3. 6. - 20. 6. 2002

Cesta se uskutečnila v rámci meziakademické výměny a projektu HÚ AV ČR a Institutu slavjanovedění a i balkanistiky Ruské akademie věd *Obraz Ruska v českých zemích a obraz Čech v Rusku v průběhu staletí*. Obsahem cesty bylo především studium literatury a archivních pramenů k otázce českého slovanství komparovaného s ruským a k přípravě konkrétních studií pro *Historica*, *Slovanský přehled* a *Slovanské historické studie (Ruský panslavismus – realita a fikce, Ruský panslavismus a české rusofilství v 60. letech 19. století, České slovanství na konci 19. století)*. Výzkum byl prováděn především v těchto institucích: Gosudarstvennyj archiv Rossijskoj federacii, Istoričeskaja bibliotěka a INION. Zde se totiž nacházejí prameny k ruské zahraniční politice v 19. století, registraci cizinců v Rusku v 19. století a statě hodnotící pobyt těchto cizinců v Rusku. Cesta byla rovněž využita k přípravě projektu HÚ AV ČR a Institutu ruských dějin Ruské akademie věd *Formování občanské společnosti*.

SLOVENSKO – Eva Irmanová

Košice 9. – 11. 4. 2002

Zúčastnila se zasedání Česko-slovenské komise historiků a v rámci ní pořádaného odborného semináře Maďaři v Československu a česko-slovenské vztahy, kde přednesla referát *Mezinárodní souvislosti postavení maďarské menšiny v Československu po roce 1945*. Dalšími referujícími byli Štefan Šutaj ze Spoločenskovedného ústavu SAV v Košicích, Jozef Kiss z Ústavu politických vied SAV v Bratislavě, Jan Rychlík z FFUK a László Szarka, ředitel Ústavu pro výzkum etnických menšin v Budapešti.

SLOVENSKO – Josef Harna

Košice 9. – 11. 4. 2002

Účast na pravidelném zasedání dvoustranné Česko-slovenské komise historiků. V rámci pobytu byl kromě interního zasedání komise věnovaného organizačním otázkám spolupráce mezi českými a slovenskými historiky uspořádán pro odbornou veřejnost seminář na téma Role maďarského faktoru ve vývoji česko-slovenských vztahů. Proběhla rovněž diskuse s pracovníky košického Ústavu spoločenských vied SAV. Důležité bylo i bližší seznámení s vědeckou produkcí tohoto ústavu.

SLOVENSKO – Ladislav Hladký

Bratislava 4. 6. 2002

Cílem cesty byla porada se slovenskými partnery s cílem koordinovat postup prací na přípravě *Bibliografie české a slovenské balkanistiky 1991-2000*. Jedná se o úkol v rámci projektu Balkanistika (studia o jihovýchodní Evropě) v České a Slovenské republice, který je financován Vzdělávací nadací Jana Husa v Brně.

SLOVENSKO – Eva Irmanová

Bratislava 7. – 18. 10. 2002; 25. 11. – 6. 12. 2002

Cesta se uskutečnila na základě meziakademické výměny AV ČR a SAV. Pobyt byl věnován studiu materiálů týkající se zahraniční politiky Slovenska po roce 1989 zejména pak ve vztahu k Maďarsku, materiálů týkajících se základních trendů politického vývoje na Slovensku v uplynulých deseti letech a materiálů zabývajících se problematikou maďarské menšiny na Slovensku. V první části pobytu prostudovala prameny a literaturu vztahující se k politickým programům jednotlivých slovenských vlád, a to 1.) z hlediska vymezování slovenské národní identity a 2.) ve vztahu k zahraniční politice Ma-

ďarska a jejímu pojmání ochrany menšin a neměnnosti státních hranic. V této souvislosti byla zvláštní pozornost věnována procesu přípravy a realizace základní slovensko-maďarské smlouvy z roku 1995. Druhá část pobytu byla věnována zejména podrobnému studiu ohlasu přijetí maďarského Zákona o zahraničních Maďarech, tak jak se projevil 1.) ve slovensko-maďarských vztazích od roku 2001 a 2.) ve vztahu k maďarské menšině na Slovensku a k Maďarské demokratické koalici. Analyzován byl především slovenský tisk. Pozornost byla dále věnována otázce tzv. Benešových dekretů, která byla znovu otevřena v únoru 2002 a postojí jednak slovenské vlády, jednak strany Maďarské demokratické koalice k této otázce. Zpracovaný materiál bude sloužit jako podklad pro výstupní práci grantu AV ČR Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska a Maďarska po roce 1989.

SLOVENSKO – Radomír Vlček

Banská Bystrica 24. - 25. 10. 2002

Cesta se uskutečnila v rámci plnění grantu GA AV ČR *Slovanství v procesu formování novodobého českého národa*. České politické myšlení a praxe a plnění mezinárodního grantu Ministerstva školstva SR a SAV *Rusko a stredná Európa (Reflexie, vzťahy, politika)*, jehož nositelem je Historický ústav SAV Bratislava a jedním z řešitelů R. Vlček. Cesta byla využita k účasti na konferenci *Rusko a slovanské hnutia v Habsburské monarchii* (24. 10.) a na workshopu *Novináři alebo politici: Osudy českej a slovenskej „lobby“ v Petrohrade* (25. 10.). Obě akce uspořádal Historický ústav SAV a Slovenská spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy ve spolupráci s brněnskou pobočkou Historického ústavu AV ČR. Uskutečnily se na Univerzitě Matěje Bel v Banské Bystrici pod záštitou jejího děkana. R. Vlček přednesl na konferenci referát *Ruský panslavismus a národy Habsburské monarchie* a na workshopu příspěvek *Češi v Rusku a V. I. Lamanskij v 80. letech 19. století*. Z přednesených referátů a příspěvků budou sestaveny konferenční sborníky.

SLOVINSKO – Ladislav Hladký

Lublaň 10. – 22. 6. 2002

Cílem studijního pobytu bylo studium pramenného materiálu a literatury pro sepsání studie *Češi a Slovinci za první světové války*.

SLOVINSKO – Jaroslav Pánek

Lublaň 8. - 14. 12. 2002

Cílem cesty, hrazené ze společného výzkumného grantu ministerstev školství České republiky a Republiky Slovinsko, bylo studium nové slovinské literatury, zejména časopisecké, v knihovnách Historického semináře na filozofické fakultě lublaňské univerzity (Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani) a Ústavu pro moderní dějiny (Inštitut za novejšo zgodovino). Jedním z výsledků tohoto výzkumu se stane recenzní článek o slovinských historických časopisech na přelomu 20. a 21. století. J. Pánek zároveň sledoval proměny slovinského historického vědomí, zejména v inscenaci dějin vlastní země a slovinsko-německých vztahů v nových muzejních expozicích (Muzej novejše zgodovine, Slovenski šolski muzej, Koroški pokrajinski muzej Slovenj Gradec, Muzej Velenje), což je téma vysoce komparabilní k vývoji historického vědomí u nás. Shromážděných poznatků lze rovněž dobře využít při výuce dějin Slovinska (v rámci slavistiky na Filozofické fakultě UK). V zastoupení Historického ústavu AV ČR jednal J. Pánek o možnostech spolupráce a výměny informací s představiteli tří historických institucí – v rámci Vědecko-výzkumného centra Slovinské akademie věd a umění (Znanstveno-raziskovalni center SAZU) to byly Historický ústav (Zgodovinski inštitut Milka Kosa) a Ústav pro dějiny slovinského vystěhovalectví (Inštitut za slovensko izseljenstvo), dále pak státní Ústav pro moderní dějiny (Inštitut za novejšo zgodovino). Zejména v tomto ústavu byl projeven zájem o účast na česko-polsko-maďarsko-slovenském projektu dějiny politické kultury ve střední Evropě a o vstup do sítě střeoevropských historických ústavů (Historický ústav ZRC SAZU již dohodu o přistoupení k této mezinárodní spolupráci podepsal).

VELKÁ BRITÁNIE - Bohuslav Litera

Londýn, Oxford 16. – 22. 9. 2002; 25. 11. – 3. 12. 2002

V průběhu dvou zahraničních cest do Velké Británie prováděl heuristickou práci především centrálním archivu Public Record Office. Na The School of Slavic and East European Studies pokračoval ve vyhledávání titulů, které nejsou v ČR k dispozici (Trud, Moskovskije novosti, Svobodnaja mysl z 90. let aj.), v nichž byly publikovány důležité dokumenty a materiály ke stalinismu.

VELKÁ BRITÁNIE – Jan Němeček

Londýn 2. – 13. 10. 2002

Cílem cesty byl archivní výzkum v Public Record Office, v The Polish Institut and Sikorski Museum a v School of Slavonic and East European Studies. V rámci cesty přednesl společně s doc. J. Kuklíkem ml. přednášku o cestě k odsunu Němců pro Společnost pro vědy a umění ve Velké Británii.

MISCELLANEA

Jan Němeček

- v roce 2002 získal 1. místo v soutěži historických prací, vyhlašované Českým svazem bojovníků za svobodu

Jaroslav Pánek

- podle zákona č. 130/2002 Sb., o podpoře výzkumu a vývoje z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o podpoře výzkumu a vývoje), který nabyl účinnosti k 1. červenci 2002, byly ustaveny Odborné komise Rady pro výzkum a vývoj. Jedná se o její poradní orgány, které budou připravovat návrhy dlouhodobých základních směrů a proporcí rozvoje výzkumu a vývoje České republiky. Rada pro výzkum a vývoj, která je odborným a poradním orgánem vlády České republiky, na svém 170. zasedání, jež se konalo 13. prosince 2002, zvolila na základě návrhů předložených vysokými školami, Akademií věd, výzkumnými pracovišti, resorty, podniky a dalšími institucemi členy svých tří dvanáctičlenných odborných komisí (komise pro vědy živé přírody, pro vědy neživé přírody a pro společenské vědy; viz <http://www.vyzkum.cz>). Členem komise pro společenské vědy byl zvolen Prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc. Přejeme mu v plnění náročného úkolu, který z toho vyplývá, hodně úspěchů.

Milan Řepa

- v roce 2002 získal Cenu Josefa Hlávka za svou knihu *Moravané nebo Češi ? (Vývoj národního vědomí na Moravě v 19. století)*. Brno, Doplněk 2001.

Dušan Třeštík

- dne 28. 9. 2002 proslovil přednáška „*Svatý Václav a český přemyslovský stát*“ v rámci programu Národní svatováclavské pouti v Arcibiskupském paláci v Praze. V přednášce se zaměřil nejen na vývoj svatováclavské tradice v období středověku, ale věnoval se rovněž podobám její recepce v současné české společnosti.

František Šmahel

- u příležitosti oslav státního svátku ČR 28. 10. převzal na Pražském hradě z rukou prezidenta ČR Václava Havla státní vyznamenání „Za zásluhy I. stupně“ za jeho podíl na rozvoji historické vědy.

- na zasedání redakční rady *Českého časopisu historického* dne 3. 10. 2002 uzavřel práci na 100. ročníku tohoto ústředního časopisu historických věd v České republice a předal vedení tohoto periodika Jaroslavu Pánkovi, který byl dosud spoluredaktorem; prof. Pánek vyjádřil poděkování prof. Šmahelovi a ocenil jeho mimořádné zásluhy, jež si získal obnovením ČČH v roce 1990 a jeho třináctiletým vedením. Z titulu ředitele vydavatelského Historického ústavu AV ČR jmenoval J. Pánek spoluredaktorem prof. Jiřího Peška; od prvního čísla ročníku 2003 budou tedy společně vedoucími redaktory ČČH J. Pánek a J. Pešek.

Jaroslav Valenta

- dne 23. 10. 2002 převzal z rukou velvyslance Polské republiky v ČR Andrzeje Krawczyka „Medal Komisji Edukacji Narodowej“ („Medaili Komise národní výchovy“), kterou mu udělilo ministerstvo školství a národní osvěty Polské republiky za mimořádné zásluhy o vědu, vzdělání a osvětu.

Bulletin Historického ústavu AV ČR vychází nepravidelně. Vydává HÚ AV ČR, Prosecká 76, 190 00 Praha 9. Vedoucí redaktor Jaroslav Šebek.